

DOPIŠIVANJE TOLSTOJA I GANDHIJA — DVOJICE APOSTOLA NENASILJA IZ RUSIJE I INDIJE¹

Predgovor (Josip Pleše)

Ova mala i čudna razmjena pisama nastala je na početku stoljeća. Dokument, koji prvi put objavljujemo na našem jeziku,² ubran je i probran, naizgled, s ruba velikog mutnog toka povijesti. Dopisivanje dvaju apostola *borbe nenasiljem protiv nasilja* bizarno je onome koji smatra da se nasilje samo nasiljem može iskorijeniti. Nasilje je, znamo, prastara pojava, međutim, »znanstvena« opravdanja borbe nasiljem protiv nasilja to nisu. Novovjekovna univerzalna (apsolutizirana) tehnika sve predmete, pa čak i osobe i društvene činjenice, obrađuje kao materijalne stvari. Odatle proizlazi sistematsko duhovno razdvajanje sredstva i cilja, uzroka i posljedice, i njihovo mehaničko ustrojavanje.

Tolstoj i Gandhi nisu izmislili praksu nenasilne borbe. Stara je ona kao i nasilje. No, njezini su uspjesi mnogo manje uočljivi među »povijesnim veličinama« nego u »malim« svagdanjim situacijama, u kojima se ipak češće tako ponašamo, a drukčije ponašanje smatramo nedoličnim. (U protivnom, živjeli bismo u paklu.)

Zaista je malokad u povijesti nenasilna borba pokretala velike, organizirane mase. Najljepši takav primjer gledamo u borbi ranog kršćanstva. Sredstvo i ujedno cilj takve borbe bila je snaga same Istine, ljubav prema svima (i onima

¹ U ovim se pismima još upotrebljava neprikladna terminologija koju je Gandhi poslije napustio. Takvi termini iskrivljuju smisao pojma, no oni su ostavljeni jer se radi o povijesnom dokumentu. *Ne-suprostavljanje zlu* i te kako je suprostavljanje zlu, a *pasivni je otpor* i te kako aktivan. Valja ih čitati bar ovako: *ne-suprostavljanje zlu zlom i nenasilan otpor*.

² Isti prijevod nedotjeran i neautoriziran, s pogreškama, objavljen je bez znanja prevodioca u časopisu *Polja*, br. 303.

koji se ponašaju kao neprijatelji!), i, prije svega, duhovnost, oslanjanje na Boga. (Sve to možemo zapaziti i u smirenoj dinamici Gandhijeva učenja i života.)

Na svu sreću, kršćani nemaju nikakav monopol na takav oblik borbe. Nenasilje je temelj dinizma, budhizma, taoizma, života mnogih višnuitških zajednica, a bar kao mogućnost možemo ga iščeprkati iz učenja svih velikih svjetskih religija.

Tko su Tolstoj i Gandhi?

U vrijeme dopisivanja (1909.—1910.) Gandhi je imao četrdeset godina. Bio je još svijetu nepoznati odvjetnik »kulija«, dok je Tolstoj kao općepoznati književnik i pacifist već starac s navršenih osamdeset godina, pri kraju životnog puta. Neki su ga smatrali čudakom (ili čak ludim), drugi zanosnim, ali svi su ga poštovali kao genijalnog umjetnika.

Mohandās Karamčand Gāndhī (1869.—1948.), a ime mu znači »sluga Zanositelja«, »mjesočina djelovanja«, zaista je »mirisan« (*gandha* znači »miris«) u svojoj ljudskosti. Vjenčao se sa siromaštvom, poput Franje Asiškog. Jednostavan kao dijete, blag, tih, nenametljiv i neokaljano iskren. No, trebalo je da tijekom dvadeset godina otrpi mnogo grubih udaraca, da bi Božja blizina i više nego strpljivo nošenje križa načinili od njega *Mahātmu* (Veliku dušu) — kako ga je pjesnik Thākur (Tagore) nazvao — »mesiju« Indije.

Rođen je 1869. u Porbandaru, na sjeverozapadnoj obali Indije, u višnuitškoj obitelji iz kaste banija. Oženili su ga s trinaest godina. Odgojen je u ozračju religioznog asketizma i vjerske snošljivosti. U početku se površno odnosi prema religijskim tradicijama, ili im se dapače u ponećem protivi. Potajno jede meso (usprkos gađenju) ugledavši se na Britance, na tu šaćicu superiornih vlastodržaca nad stotinama milijuna Indijaca sputanih religioznom skrupulama. (Nietzsche u to doba klikće u čast mesne prehrane.)

Gandhija, kao i mnoge mlade Indijce, privlači evropska civilizacija, njezina nadmoćna tehnika i zadivljujuća organizacija društva. Putuje u London 1888. i tamo studira pravo. Hrani se strogo vegetarijanski, iako to ne čini iz vlastita religijskog uvjerenja. (Iz gotovo religiozne vjernosti obećanju danom majci nije jeo mesa, okusio alkohola, niti imao odnosa sa ženama.) To je bilo sudbonosno. Tijekom studija ulazi u vegetarijanske krugove u Londonu, a preko njih i u teozofske. Tek posredovanjem teozofa upoznaje *Bhagavadgītu* i, očaran drevnom mudrošću, počinje se, samouk, zanimati za različite religije i jedinstvenu Istinu u njima. Prvi put uranja u kršćansko učenje. Njegovu je duhu osobito duboko odgovarao Kristov »govor na gori«.

Vraća se u Indiju 1891. i tu se iskazuje kao slab odvjetnik. Odanost Istini, plahost i tanahne skrupule sputavaju ga u vođenju parnica. Istodobno, njegov duhovni razvoj napreduje, zahvaljujući osobnom poznanstvu s dinističkim pjesnikom i misliocem *Rayčandbajem*.

Zbog neke parnice 1893. putuje u Južnu Afriku i tamo nenadano susreće svoju sudbinu. Našao se u shizofrenom paklu rasne segregacije. Posvuda se sudara s južnoafričkim zakonima koji zakidaju slobodu i dostojanstvo Indijaca i ostalog obojenog stanovništva. Osim ograničene slobode kretanja i obveznog uzimanja otisaka prstiju (za zločince i obojene) i sličnih dometa južnoafričkoga prava, posebno treba (na kršćansku sramotu) spomenuti zakon o nevaljanosti nekršćanskih brakova (što znači i to da su djeca nezakonita i ne mogu, na primjer, naslijediti imanje, koje onda mogu prigrabiti drugi).

Taj plahi odvjetnik postupno stavlja sve svoje talente, pravničke i duhovne, u službu obrane prava indijske manjine. U borbi s neizmjerom nadmoćnijim neprijateljem čvrsto prijanja uz Istinu, uz Boga.

Neshvaćen i batinan, gdjekad i od samih Indijaca, između hapšenja i hapšenja, zajedno sa ženom, djecom i suradnicima, prigrljuje duhovnost, asketizam, žrtvu i život u siromaštvu.

S vremenom gotovo svi Indijci širom Južne Afrike slijede njegov primjer. U masama strpljivo podnose udarce i prožeti religioznim duhom radosno nose križ.

Gandhi se moli, meditira i mnogo čita. Privlače ga djela društvenih reformatora. Neke mu knjige *Johna Ruskina* (1819.—1900.), *Henryja Davida Thoreaua* (1817.—1862.) i *Lava Nikolajeviča Tolstoja* (1828.—1910.) pomažu da osmisli vlastito stajalište i da se oslobodi predodžbe o neizbježnosti moderne tehničke civilizacije.

U samom početku borbe u Gandhiju nastaje plodonosni susret Istoka i Zapada. On svoj hinduizam, već oploden drugim religijama, produbljuje i obogaćuje Evanđeljem. Rađa se Gandhijevo učenje.

Evo kako Romain Rolland o tome piše:

»Ovdje se indijska vjera podudara s evanđeljem. I Gandhi je bio svjestan te srodnosti. Njegovo djelo *Ethical Religion* svršava riječima Kristovim. Nekomu engleskom pastoru, koji ga je godine 1920. upitao, koje su knjige najjače na nj utjecale, spomenuo je najprije *Novi Zavjet*. Što više, prema vlastitom priznanju ima Gandhi Isusovom govoru na gori zahvaliti otkrivanje pasivne rezistencije³ (1893.). Njegov ga slušatelj zapita iznenađen:

'Pa zar vi niste na nju nadošli već prije, čitajući indijske knjige?'

'Nisam', uzvratu Gandhi. 'Poznavao sam i divio sam se *Bhagavadgiti* i prije, ali tek po Novom Zavjetu upoznao sam značenje pasivne rezistencije. Neizrecivo sam se radovao, kad sam ga čitao. *Bhagavadgita* pojačala je taj utisak. Tolstojeva pak knjiga *Carstvo je Božje u vama* dala mu je trajan oblik.'⁴

Tolstoj mu je osobito drag. U njemu nalazi najvećeg učitelja i najbliškijeg suborca. Gandhijeva neiskvarena religioznost gnuša se rascjepa između teorije i prakse u evropskih mislilaca. U Tolstoju gleda čovjeka nesmiljeno iskrena prema sebi, čitava u naporu da se uskladi s Evanđeljem. Pod Tolstojevim utjecajem nicala su u svijetu »tolstojevska naselja«. Takvo naselje osniva i Gandhi za Indijce u blizini Durbana i naziva ga »Gospodarstvo Tolstoj« (Tolstoy Farm). To je jedna od malih topiziranih utopija. Egalitarno (i komunističko), asketsko društvo od šezdesetak stanovnika obaju spolova i različitih dobi (ujedno i utičište za obitelji uhapšenih). Opoljeni rasnom mržnjom, produbljuju razumijevanje, solidarnost i odanost, i to uzajamno hindui, muslimani, kršćani i pripadnici drugih religija. Gandhi stječe dragocjeno *praktičko iskustvo* u organiziranju zajedničkog života i rada pripadnika različitih religioznih uvjerenja. I tu je *izuzetna poniznost* uzrokom njegova *neodoljiva autoriteta*. Duhovnost koja šarmira sve oko sebe.

U Indiju se vratio 1915. kao već poznati karizmatički vođa. Metodično se i strpljivo, ali i do kraja radikalno, posvećuje borbi za nezavisnost Indije od

³ Usp. bilj. 1.

⁴ Romain Rolland, *Naš Gandhi*, Radićeva slavenska knjižara, 1924., str. 18.

britanskih kolonizatora. God. 1919. počinje indijska revolucija, a 1920., nakon smrti Tilaka, Gandhi dolazi na njezino čelo.

Dok je Tilak religiozni karakter indijske revolucije još podređivao njezinim političkim ciljevima, Gandhi revoluciju postavlja do kraja na religioznu osnovu.

Evo nekoliko najosnovnijih značajki Gandhijeva učenja.⁵

Glavni su pojmovi: *satyāgraha* (pridržavanje istine) — snaga Istine; *ahimsā* (nepozljedivanje) — nenasilje i ljubav; *brahmačaryā* — čist život, ovladavanje sobom; *svadeśī* (autohtonost) — težnja k samostalnosti koja se različito pokazuje, npr.: *svarād* (samouprava — izraz iz »Veda«!).

Gandhi svoje učenje promatra kao jedan od oblika *sarvodaye* (sveuzdizanja) — raditi na dobrobit *svih* — koju su, prema njegovu mišljenju, naučavali veliki utemeljitelji religija i filozofija, kao što su Krist, Buddha ili Sokrat.

Da se unaprijed izbjegne bitni nesporazum treba reći da čak ni *hartāl* — obustava rada — za Gandhija i njegove sljedbenike nije samo sredstvo revolucije, već je to i dan molitve, meditacije i ima svoju estetsko-religioznu samosvrhu. Gandhi revoluciju potpuno podređuje duhovnosti, Istini i nenasilju. (Punokrvo nedvojstvo sredstva i cilja.) On povlači čudne poteze i pravi političke uzmake koji zbunjuju čak i njegove najbliže suradnike. Njegove iskrene javne pokore i samooptužbe pred Britancima i štrajkovi glađu usmjereni su protiv nasilnog ponašanja vlastita naroda. Stavljajući život na kocku, Indijce sve više kroti. Nastoji ih učiniti što *pitomijim* i *vatrenijim umah*; njihovu mržnju preobratiti u požrtvovnost.

Kako shvatiti Gandhijevo ponašanje?

Odgovor nam daje Gandhijev učitelj Tolstoj u *Pismu hinduu*:

»Tvrđite da su Englezi porobili vaš narod i drže ga u podčinjenosti jer narod nije bio dovoljno odlučan u otporu i nije se silom suprostavio sili.

Ali upravo je obrnuto! Ako su Englezi porobili indijski narod, to je zato što je taj narod priznavao i priznaje silu kao temeljno načelo društvenoga porotka. (. . .)

Kada se Indijci žale da su ih Englezi zarobili, to je kao da se pijanci žale da su ih zarobili trgovci pićem koji stanuju među njima. Recite im da bi mogli prestati piti, a oni će vam odgovoriti da su se toliko priviknuli na piće da ne mogu apstinirati i da trebaju alkohol kako bi imali snage.«

Gandhi nastoji Indijce osloboditi od vlastite agresivnosti, zavisti, požuda i mržnje. Nastoji ih učiniti samostalnim, samodostatnim (*svadeśī*) ekonomski, pravno, politički i kulturno. Kad Indijac više ne bude trebao britanskog suca, policajca, ni vojnika, ni trgovca, ni poslodavca, Britanac će izgubiti svaki razlog svoje prisutnosti u Indiji. Autohtoni Indijac ne može se eksploatirati, ali autohtonost znači odricanje od zapadnjačkog tehničkog »blagostanja«. Indijci se okreću domaćoj radinosti dok na ulicama indijskih gradova gore lomače skupocjenog engleskog sukna. Stanovnici gradova odbacuju luksuz i prigrljuju jednostavnost života indijskog seljaka, stvaraju kućnu industriju. Sudovi, uredi, trgovine zjape; kotači stroja britanskog imperija vrte se u prazno.

⁵ Neke pojedinosti iz Gandhijeva učenja mogu se naći u *Obnovljenom životu* 33 (1978) 437—450 u članku »Velika Duša — Gandhi«.

Prekasno su Britanci uhapsili Gandhija. Da su to učinili samo dvije godine prije, Indija bi plivala u krvi ustanka i imali bi »moralno opravdanje« da upotrijebe silu. Kada su ga 1922. zatvorili, Indija je ostala mirna. Gandhi je dobio prvu bitku.

Sada su Britanci bili ti koji su morali izazvati nasilje, ali indijski narod stoički i dostojanstveno podnosi udarce, bez uzvratanja. Svjetsko javno mišljenje, pa čak i britansko, sve više stoji uz Indijce. God. 1924. Britanci su bili sretni što Gandhija zbog bolesti mogu pustiti iz zatvora. Gandhi je dobio i drugu bitku.

Gandhi mnogo ne taktizira i ne računa. On se jednostavno drži Istine, duhovno živi, nastoji da nikog ne pozlijedi, odriče se svih suvišnih predmeta, hrani se najjednostavnije, sam tka svoju odjeću na kolovratu, odbija suradnju s Britancima i preporučuje takav postupak *svakom* Indijcu. Činjenica da ga u tome slijede milijuni čini njegovu osobu središtem goleme moći. S nepogrešivim instinktom Gandhi povlači poteze, nalik na Šivu,⁶ koji pleše silnom oprežnošću pazeći da rukama i nogama ne bi razorio svjetove. On se prepušta Božjoj mudrosti, a Bog je bolji matematičar od Britanaca. On kori svoje sljedbenike da nedovoljno iskreno prihvaćaju nenasilje i nastoji ih pročistiti od političkog taktiziranja. (Tj. prihvaćanja nenasilja kao pukog sredstva borbe.)

Gandhi nastoji da indijski slon otrese vlastito blato sa sebe, a što će strani nametnici poispadati s njegovih leđa, to je usputna okolnost. Pravi je problem u Indijcu, kako ga je učio Tolstoj. Vanjski nametnik jest zlo, no on ima i svoju dobru stranu (od Boga danu) kao upozorenje i poticaj da pospremamo u vlastitoj kući, da snažnije prigrlimo Istinu, da ljubimo i ne ozljeđujemo nikog oko sebe, da vodimo čist život, da budemo autohtoni i upravljamo sami sobom: i pojedinačnik, i obitelj, selo, narod, religijska zajednica, Indija, čovječanstvo i zajednica svih bića u svemiru. Vanjski nametnik može tako biti poticaj da živimo zasnosno, požrtvovano i lijepo.⁷

Godine 1930. Gandhi poziva Indijce da ne poštuju državni monopol na sol. (Dragocjenu sol, bez koje je u indijskom podneblju život nemoguć.) Danima su i noćima beskrajni redovi dobrovoljaca koračali prema solanama kod Surata, da simbolički pokažu pravo na solane, i padali ranjeni ili mrtvi pod batinama policije, ne uzvratajući ni jedan udarac. Sve dok Britanci nisu popustili. Tako postadoše sol indijske slobode. Sol svijeta.

Još dok se borio u Južnoj Africi, u apartheidu kao u kakvu ogledalu, Gandhi je spoznao što znači nedodirljivost u kastinskom društvu. Britansko ponašanje prema Indijcima smatrao je izljevom Pravde, učinkom koji se vraća počiniocu. Učio je hindue da *najprije* treba da prigrlje svoje nedodirljive, i to kao *djecu Božju (haridane)*, pa tek onda da očekuju promjenu odnosa s Britancima. Ovo *najprije* preduvjet je uspjeha same borbe. Britanske vlasti, koje su se svakako trudile da Indijce što više međusobno podijele, nastojale su provesti izborni zakon za Indiju prema kojem bi nedodirljivi birali svoje zastupnike na popisu izdvojenom od hindua. To je izdvajanje rušilo Gandhijev rad na uklapanju

⁶ Šiva — Bog — kako ga štiju indijski šivisti, i čiju neprestanu stvaralačku i uništavalačku djelatnost često predočuju slikom plesača: zrnca prašine što se pri tom dižu u oblacima svjetovi su koje pokreće.

⁷ Jasno da Gandhi nie mrzio Britance, iako je bez sumnje patio zbog zločina koje su oni činili, ali patio je kudikamo više zbog zločina koje je u osveti počinjao indijski narod.

haridana u hindusku zajednicu. Gandhi tada poduzima svoj dotada najveći, tzv. epski štrajk gladu, u kojem je gotovo zaglavio, na užas svojih suradnika, kojima se povod činio neznatan. (Haridani su, naime, izrazita manjina.) Ali, ne samo da je uspio ublažiti izborni zakon, nego se i Indija za vrijeme njegova posta preobrazila. Milijuni hindua prilazili su nedodirljivima, brahmanke su uzimale hranu iz ruku njihovih žena, na stotine hinduističkih hramova prvi put u tisućljetnoj povijesti otvorilo je svoja vrata haridanima, pa i najsvetiji kao Kālīghāṭ u Calcuti i Rāmmandir u Benaresu... Svijest hindua počela se mijenjati.

Već je Tolstoj upozoravao na to da rješenje vanjskih problema leži u nama samima. U našoj duhovnosti. Takvo je shvaćanje religiozno. Gandhijeva je revolucija uspješna primjena religije u politici.⁸ Čičćenje patnjom i svijest da drugima izbjegavamo činiti patnju produhovljuje i uzdiže borce k Bogu, i Pravdu okreće na njihovu stranu. Taj meditativac i »sanjar«, kojemu je gotovo svaki čin nevin i čist, vodi »politiku« milijuna ljudi. Uspješno počinje proces sjedinjavanja vjere, naroda, stranaka i kasta.

Naša stvar mora pobijediti upravo zbog uzmaka, kaže Gandhi. (U pobjedi leži poraz, u porazu pobjeda.) Radosno ide u zatvor da se odmori i da bude nasamo s Bogom; milijuni ga slijede. Britanci su konsternirani.

God. 1947. Indija napokon dobiva nezavisnost, ali se iz njezina tijela izdvaja muslimanska država Pakistan.

Kad već nije uspio spriječiti podjelu Indije, tražio je Gandhi za svojeg posljednjeg posta na smrt — kojim je uspio smiriti očajnička krvoprolića između hindua i muslimana — još i to da nova indijska vlada od državnog budžeta ustupi novostvorenom Pakistanu golemu svotu od 55 milijuna rupija. Isplaćivanje te svote toliko je ogorčilo ekstremne hindue da je to Gandhija stajalo života.

Obratno od Židova, većina Indijaca prepoznala je svojeg »mesiju«, a manjina ga je ubila. Gandhi pogiba 25. siječnja 1948. pred molitvenim skupom od ruke fanatičnih i sektaških hindua.

Umuknuo je kolovrat na kojem je Gandhi slušao Kabirovu glazbu.

Gandhi nije ratovao protiv Britanaca, već protiv zla i nepravdi, i protiv novovjekovnog tehničkog ustrojavanja čovjeka, on je ratovao protiv civilizacije kojoj je srce stroj. Bila je to borba za čovječnost čovjeka, za njegovu duhovnost, borba da čovjek sebe izvuče iz karmičkih mreža, što ih je sam ispleo i *putem koji ne poznaje tehnološku razliku između sredstva i cilja, revolucije i utopije, teorije i prakse, otkriva Duh i praksu koji jesu pravi svadeši, svarād, brahmācāryā, ahimsā i satyāgraha*,⁹ oslobađajući se pogubnog determinizma gospodarskih

⁸ Češće su se u povijesti politika i borba za vlast koristile religijom u svoje svrhe. Danas prevlast ove druge tendencije vidimo u događajima u Iranu.

⁹ *Svesci*, br. 52 objavili su članak »Prabhu S. Guptara 'Gandhi: film i čovjek'« u kojem je dan osvrt na film R. Attenborougha »Gandhi«. Taj »filmski kritičar«, kojem se vjeruje valjda zato što je Indijac, uspio je u tako kratkom prikazu izreći nekoliko originalnih gluposti, a i jednu temeljnu laž koja zabrtvljuje svaki pristup biti Gandhijeva učenja. On piše: »Gandhi u *ahimsi*, dakle, nije vidio neko temeljno načelo, već instrumenat borbe kojim se koristio bez obzira na sve okolnosti.« Nije onda ni toliko čudno što Gandhija uspoređuju s Maom i Cromwellom. (Šteta što je uredništvu Svezaka to promaklo.)

uvjeta skrutnutih u stoljeća sebičnih strasti i zabluda. *Kad se pušta da Istina djeluje, svako je nasilje svišnje.*¹⁰

Sam Gandhijev život i sve što se oko njega događalo najdublji je i bitni izvor za proučavanje njegove »teorije«. Uživanje je promatrati te postupke i djelovanja, puna stvaralačke imaginacije i ljepote.

No širenje takve prakse moguće je samo unutar svijeta osvjetljenog religijskom istinom, u kojem svaka nepravda u sebi sadrži kaznu, a svako trpljenje za pravdu — Duh kao nagradu. U svijetu u kojem se čin vraća počiniocu i u kojem čovjek uživa Božju podršku i ljubav. Sami etički imperativi teško će nag-nati ljude na takvo predanje. Samo najdublji interes čitava ljudskog bića ima tu snagu. Snaga »govora na gori« potječe iz religijskog iskustva, iz duhovnosti. Bez tog iskustva, u nekom »moralističkom« horizontu takva praksa neumitno sahne. To je opadanje razumljivo i u samoj Indiji u vrijeme rastuće novovjekovne ateizacije (građanske i marksističke — za razliku od buddhističkog neteizma!), a dogodilo se još izrazitije u zemljama Gandhijevih učenika Martina Luthera Kinga i Stjepana Radića.¹¹

Za oblikovanje Gandhijeva učenja i života od uzora najzaslužniji¹² je *Lav Nikolajevič Tolstoj* (1828.—1910.), genijalni književnik, protuvlastelinski vlastelin, ekskomunicirani pravoslavac (1901.), najveći umjetnički negator umjetnosti, ratoborni pacifist, čovjek koji je »političku znanost« pokušao utemeljiti na Evandelju.

Svoje književno stvaralaštvo počinje pedesetih godina romanima punim toplog duševnog portretiranja i predane etičnosti, pisanih pod utjecajem psihologizma i etike Rousseauovih *Ispovijedi*. Od tada pa dalje susrećemo u Tolstoja likove iz vlastelinskih krugova, ali nerijetko takve koji ih nadvisuju svojim duhovnim i čudorednim razvitkom. Susrećemo likove tražitelja istine, pokajničkih plemića, rousseauovskih oporbenjaka civilizaciji, obraćenika na život primjeren Evandelju. U najvećem djelu *Rat i mir*, dovršenom iste godine kad se Gandhi rodio, Tolstoj se iskazuje kao veliki povjesničar i duboki poznavalac života. Očima čovjekoljupca gleda iz posve bliske, kao iz orlovske perspektive na sve društvene sukobe i osuđuje pokolje zaraćenih vojski.

Zajedno s Dostojevskim čini osebujnu pojavu u svjetskoj književnosti. Njih dvojica s pomoću umjetničkog oblikovanja spoznaju širine i dubine života, iza svih društvenih uloga i duševnih ponora otkrivaju osobu i njezinu čežnju za Bogom. Dostojevski je tragičniji i dublji, Tolstoj mirniji i širi. U Dostojevskog gotovo svaku, a u Tolstoja svaku osobu volimo bez obzira na njezine zablude i pogreške. U Dostojevskog se nađe (iako rijetko) poneka predrasuda (npr. prema Poljacima), poneko ograničenje uvjetovano nacionalnom pripadnošću, a u Tolstoja ni to. U Tolstojevu širokom srcu ima mjesta za sve ljude, toplinu i razu-

¹⁰ Usporedi s »djelovanjem iz polja nedjelovanja« iz Lao Ziova *Dao de Jinga*.

¹¹ Stjepan Radić izdaje 1924. godine lucidnu i zanosnu knjigu Romaina Rollanda *Mahatma Gandhi* pod naslovom *Naš Gandhi*, naglašavajući u predgovoru duboku srodnost indijskog nenasilnog i hrvatskog mirotnovnog pokreta. Knjiga je tiskana za prvake HRSS u 3.000 primjeraka. Radić se nada da će u Hrvatima mirotnovcima Gandhi »učiniti svoje«. Rolland je knjigu dovršio u veljači 1923., dr. J. Vandekar je preveo s XXXI (?) francuskog izdanja 1924. (!). (Bilo bi zanimljivo proučiti srodnost Gandhijeve i Radićeve misli i djelovanja.)

¹² Naravno, ako ne računamo drugu, višu razinu utjecaja kao što su *Bhagavadgīta* ili *Novi zavjet*.

mijevanja i za njemu najviše strane. Zato je okrutno iskren prema sebi samome i prema čitavoj »kršćanskoj civilizaciji«.

Osamdesetih godina prolazi kroz krize i sumnje. Gubi vjeru u djelatnu snagu umjetničke riječi.¹³ Piše političke pamflete i religiozne rasprave, odbacuje povlastice svojeg društvenog statusa i sa seljacima živi seoskim životom kao njihov prosvjetitelj. Ipak nastavlja književno stvarati. Od *Pučkih pripovijesti* postupno se vraća opsežnom romanu i rehabilitira umjetnost.

Možda je bio potreban upravo takav strastven, bogat i proturječan karakter, snažno individualistički oblikovan i sav u naporu da svoj individualizam prevlada, da bi nastale misaone formulacije evanđeoskog pacifizma koje su pokrenule, među ostalima, i Gandhija.

Tolstoj je, kao i Gandhi, živio u narodu koji su uglavnom činili seljaci. Samo onaj tko živi među seljacima može tako samorazumljivo i »plitko« gledati na društvo bez države, vojske i policije. Tu ljudi žive u još gotovo rodovskom uređenju. Seljaci su jedini samodostatni (autohtoni) sloj naroda, koji gotovo sve što mu je potrebno sam proizvodi, i kojega tada u Rusiji još »ovce nisu pojele«. Za razliku od proletera koji su najobezvlašćeniji komplement drugim slojevima, seljacima još ne treba nitko. Slavenski su seljaci, kao i indijski, sami organizirali svoj posao, sami sebi sudili, umjetnički i (u najširem smislu) kulturno stvarali. Tom još egalitarnom i gotovo rodovskom društvu drugi »služe« samo zato da ubiru porez i daće, kao nametnici. Tamo gdje se u očima građanina civilizacija ruši, Tolstoj vidi tek nestanak suvišne manjine. Tolstojeva »utopija« postoji, potrebno je samo da »antiutopija« nestane. Civilizacija, s čitavom svojom poviješću, bila je donedavno tek mreškanje valića na oceanu seljačke kulture.¹⁴

Teoretičari i praktičari »kontrakulture« iz druge polovice ovog stoljeća u najrazvijenijim zapadnim zemljama nastoje obnoviti rodovsko društvo. Razmnožavaju se male zajednice, hipijevska gospodarstva sa svjom rudimentarnom religioznošću i pacifizmom. Očito, nestankom seljaštva, ta ljudska težnja nije prestala. Počinje obratan proces. Povratak k autohtonosti.¹⁵

Tolstoj je u carskoj Rusiji imao podosta sljedbenika i simpatizera, a mnogo je ljudi prakticiralo borbu nenasiljem i ne znajući za Tolstoja. Glasoviti su »duhoborci«, religiozni pacifisti, kojima se Tolstoj divio, i koji su dobrovoljno odlazili u sibirsko prognanstvo zbog odbijanja da služe u vojsci.

G. V. Plehanov (1856.—1918.) u nizu članaka nastalih između 1907. i 1912. nastoji razgraničiti tolstojevce od marksista. Uzima na nišan¹⁶ Tolstoja i nje-

¹³ Potrebno je upozoriti na *presudan* utjecaj umjetnikâ (Rayčandbai, Thākur, Tolstoj, Thoreau) i estetičarâ (Ruskin) na Gandhija, i na njihovu osnovnu težnju da se *umjetnički živi*, iako to Gandhi, kao ni Tolstoj, nikada nije tako formulirao. (A da ne govorimo o religijskim djelima koja su po pravilu ujedno i umjetnička.)

¹⁴ Ne prijeti li s nestankom seljačke kulture usahnucé i elitnoj, dvorskoj i građanskoj kulturi, koja je iz seljačke neprekidno crpila zdrave sokove jednostavna, cjelovita, nerazdrta duha? Masovna industrijska pseudokultura, fabricirana za proletere, nije nikakvo rješenje.

¹⁵ Nema sumnje da je *ekonomska* autohtonost bitno pridonijela snazi indijske revolucije. No, za Gandhija ekonomska osnovica nema onu ulogu kakvu ima u Marxa. Autohtonost ima svoje izvorište u čovjeku koji prijanja uz Istinu. I ekonomski ovisni i obezvlašteni pojedinci i skupine mogu čuvati i unapređivati autentičnu praksu-religiju-kulturu. (Ostaje težnja prema ekonomskoj autohtonosti.)

¹⁶ Vidi u G. V. Plehanov, *Umjetnost i književnost*, Kultura 1949.

govo učenje, i to je, vjerojatno, najbolja i najznačajnija kritika Tolstojeva evanđeoskog pacifizma. U jednome je Plehanov u pravu. Tolstoj je »genijalan« umjetnik, ali »slab« mislilac. (Mislilac bez filozofske naobrazbe.) Tolstoj je lucidnom intuicijom uočavao probleme i osjećao zov Evandjelja, ali je svoje odgovore formulirao apstraktnim dualizmom (duša-tijelo, unutrašnje-vanjsko, vječno-vremennito), te spontanim i ne odviše promišljenim izljevimima misli, da bi ih ratobornim pacifizmom razvijao do paroksizma, do samonegacije. Ako se tome dođa i nesmiljena Tolstojeva iskrenost u razotkrivanju vlastitih unutrašnjih proturječnosti (psihičkih, teorijskih i praktičkih), Plehanov je zaista imao dovoljno materijala da Tolstoja *olako pobije*. Međutim, Plehanov ipak slutiti da se tu krije problem koji se ne da jednostavno otkloniti odgovorom da se manjim zlom kao sredstvom uklanja veće zlo.

Za Plehanova *revolucija* je preuređivanje društvenih odnosa. Međutim: »*Preuređivanje društvenih odnosa nije krajnji cilj* i nikada nije bilo krajnji cilj. Ono je samo sredstvo za postizanje krajnjeg cilja, tj. svestranog, pa između ostalog i moralnog razvitka ličnosti.«¹⁷ Ali uviđa da, zbog plemenite motivacije i osjećajnosti revolucionara, samo to sredstvo treba da sadrži »izvjesnu visinu moralnog razvitka«. (Treba da sadrži neke značajke cilja.) U suprotstavljanju nasilja nasilju revolucionari treba da preko krvi i suza kontrarevolucionara prelaze tužnim, ustreptalim osjećajem strašne dužnosti i tragične neminovnosti. Plehanov podrazumijeva stanovitu plemenitost osjećaja prema kontrarevolucionarima i pronalazi za nju ne baš odviše nov naziv »*čisto viteštvo*«.

Čisto viteštvo, koje je, poslije užasnih napora i mnogo ogorčenih, okrutnih i krvavih borbi, u srpnju 1099. na ulicama Jeruzalema doživjelo potpuni poraz svoje čistoće.

Bez obzira na slabosti Tolstojevih pamfleta, čežnja za nevinošću borbe i čistoćom prakse i dalje tinja u ljudima. Ipak, netko je izvanredno dobro znao uočiti i praksom potvrditi istinito jezgro Tolstojeva učenja. U tihom hinduu u Južnoj Africi, Tolstojevo je sjeme raslo i razvilo se u razgranatije i mirisnije stablo, u integriraniju, jednostavniju i svetiju osobu.¹⁸

Tolstojeva misao dalje živi i u književnim djelima goleme umjetničke snage i vjerodostojnosti. Evanđeoska ljubav, tolerancija, ljudska toplina i pacifizam iminentni su tim djelima i njihovo djelovanje mnogo je dublje i trajnije, pa i »opasnije« od bilo kojeg političkog pamfleta.

Tolstoj i Gandhi još se u gdječemu razlikuju.

U *Pismu hinduu* Tolstoj nas zanosnim crescendom poziva da odbacimo sav monumentalni, štetni i zaglupljujući balast civilizacije i kulture. No, ovaj »poltlač« ima i nezgodnu stranu da s prljavom vodom odbacujemo i dijete.

Trebalo bi da se odreknemo ničega manje nego teologije i velikog djela znatnosti, tolikih filozofskih učenja, tehničkih izuma i pomagala, pa i svih posebnih oblika religioznog vjerovanja! (?)

¹⁷ Isto, str. 261.

¹⁸ Thākūr je kazao: »— jer kod Gandhija je sve naravno, jednostavno, čedno i čisto. Ni u borbi ne ostavlja ga veselost, dok naprotiv kod Tolstoja sve je ohola pobuna protiv oholosti, srdžba protiv srdžbe, strast protiv strasti, sve je nasilno, pa i samo nenasilje...« (R. Rolland, *Naš Gandhi*, Radićeva slavenska knjižara, 1924., str. 68.) Ovaj strastven sud umjetnika o umjetniku uvelike je *karikiran*, iako lucidno pogađa nešto od razlike između Tolstoja i Gandhija.

Strastvenom umjetničkom nepromišljenošću formulira stav neprihvatljiv vjerniku svake posebne religije. Poetskom slobodom poziva nas da prigrlimo Boga bez ikakva posrednika, pa makar to bio i sâm Krist. Želi naći zajednički jezik za sve, i naglasiti svom silinom jedan jedini, u svim istinama isti, jednostavan i jasan zakon Ljubavi. Sve je ostalo suvišno. Čitavo to odbacivanje i nema druge svrhe no da izazove trijumfalni osjećaj da u Ljubavi opet sve i nalazimo.

Ipak, ima nešto formalističko u odbacivanju svih formi. Ako se ne možemo ljubiti u našim osebnostima i razlikama, kako ćemo se ljubiti u uniformi apstraktno religije?

Religije nemaju samo svoju individualnost i posebnost, već i osebnost i bogatstvo koje rađa mnoga kulturna dobra.

Zar Tolstoj ne shvaća da ruši mostove između čovjeka i Boga, između čovjeka i čovjeka?!

Koliko je Gandhi veći realist i poznavalac ljudske religioznosti! U samoći i sterilnoj čistoći Jasne Poljane ne vidi se toliko jasno zbiljski odnos kao u međuljudskom kotlu običaja i religije kakav je »Gospodarstvo Tolstoj« kod Durbana, ili cijela Indija. Gandhi tolerantno zastupa pluralizam kultura i religija, i zna da je zajednički jezik moguć.

Tolstoj bi metlom pomeo Augijine štale svjetske kulture i po toj nestrpljivosti sličan je Marxu. Za razliku od Gandhija on nije uspio za sobom povesti ni ženu, ni djecu, i duboko je u sebi slutio tajnu tog poraza.

Gandhijevo učenje također ima svoju problematičnu stranu.

Možemo je zapaziti u javnoj polemici između Thākura i Gandhija godine 1921. Kao što Goethe 1813. nije htio odbaciti francusku kulturu, tako sada Thākur ne želi odbaciti evropsku. Pjesnik Thākur zapravo se i ne sukobljava toliko s Gandhijem koliko s nekim gandhistima koji se nisu odlikovali širinom i tolerantnošću svojega učitelja. Takav je D. B. Kalelkar, koji je objavio *Evandjelje svadeši* (gandhizam u obliku već pomalo fanatizirane doktrine). Tu je svadeši shvaćen kao objava ekstremnog izolacionizma potpuno odvojenih kulturnih¹⁹ monada, i može imati ništa manje pogubnu primjenu od Tolstojeva apstraktna jedinstva.

Tako smo, uz problem borbe nenasiljem, načeli drugi važan problem koji otvara korespondencija između Tolstoja i Gandhija. To je problem međusobnog odnosa različitih kultura i međusobnog odnosa različitih religija. (Religije se mogu shvatiti i kao izvori kultura.)

Većina će se, osim onih koji misle kao Kalelkar, složiti da je kulturni izolacionizam štetan. Malokad tko sumnja u to da međusobno kulturno obogaćivanje nije dobrodošlo. No, kako stoji s odnosom različitih religija?

Zbog skučenih mogućnosti ovog predgovora ograničit ću se samo na stav Katoličke crkve. Nalazimo ga u deklaraciji *Nostra aetate* koja govori o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama. Evo izvoda:

»U naše vrijeme, kad se ljudski rod iz dana u dan sve uže sjedinjuje i kada rastu međusobne veze između različitih naroda, i Crkva pažljivo promatra u kakvom odnosu stoji prema nekršćanskim religijama. Na osnovi svoje zadaće da promiče jedinstvo i ljubav među ljudima a također i među narodima, ona prije

¹⁹ Ne radi se samo o religijama, već o *kulturi* u najširem smislu te riječi.

svoga svraća svoju pozornost na ono što je ljudima zajedničko i što ih vodi do međusobnog zajedništva. (. . .)

Katolička crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude. Ali ona bez prekida naviješta i dužna je naviještati Krista, 'koji je put, istina i život' (Iv 14,6), u kome ljudi nalaze puninu religioznog života, u kome je Bog sve sa sobom pomirio.

Ona stoga bodri svoje sinove da razborito i s ljubavlju putem razgovora i suradnje sa sljedbenicima ostalih religija, svjedočeći kršćansku vjeru i život, priznaju, čuvaju i promiču ta duhovna i moralna dobra kao i te socijalno-kulturne vrednote.²⁰

Odavde vidimo da se traženje zajedničkih putova, dijalog i suradnja, poštovanje prema drugima i priznanje i čuvanje njihovih duhovnih i kulturnih dobara ne isključuju naviještenjem Evanđelja; dapače, podrazumijevaju se. Naviještanje podrazumijeva pravo svakog čovjeka da slobodno izgrađuje svoj put. Ono podrazumijeva plemenito natjecanje i nastojanje da vlastitim životom svjedočimo za Boga u nama, i tako širimo Radosnu vijest.

Ne smije se zaboraviti da je potrebnije naviještati Krista lošim kršćanima nego dobrim nekršćanima. Dobar hindu više je Kristov od lošeg kršćanina. Takav je posljednji sud (Mt 25, 33—45).

Osim plemenitog natjecanja postoji i ljepši oblik evangelizacije. Takvo je djelovanje Majke Terezije i njezinih sestara upravo na tlu Indije. Majka se Terezija ne natječe, ona ide tamo gdje je potrebna i čini što ljudi trebaju. Evangelizacija je plod djelatne ljubavi.

Ukoliko ne smatramo, kao Tolstoj, da je teologija nešto što treba odbaciti, onda to znači da ona treba da se razvija. Svako razvijanje pretpostavlja drugog²¹ kao ogledalo i susret, pomoć da dublje upoznamo sebe.

Gandhi je obogatio hinduizam u susretu sa Zapadom, kršćanstvom i drugim religijama. Sada on nama uzvraća dar. Znak je superiornosti, vitalnosti i razvoja — učiti od drugog. To može samo onaj tko ima pouzdanje u vlastiti temelj i povjerenje u Istinu.

Ovo dopisivanje između Tolstoja i Gandhija otkriva nam značajan trenutak u susretu kultura Istoka i Zapada, trenutak mukotrpnog, ali zanosnog žrtvovanja, trenutak Duha.

Gandhi piše Tolstoju u listopadu 1909., dok je ovaj već u dubokoj jeseni života, deset godina poslije završetka svog posljednjeg romana *Uskrsnuće*. Tolstoj, na rubu smrti, osjeća težinu svojih poraza. Ipak, u dalekom Transvaalu njegovo je sjeme palo na plodno tlo.

²⁰ Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, KS, Zagreb 1972., str. 216—217.

²¹ Što bi bilo s učenjem sv. Tome Akvinskoga bez Aristotelove filozofije?

DOPISIVANJE IZMEĐU L. TOLSTOJA I M. GANDHIJA*

(S engleskog prevela *Rujana Kren*)

Gandhijevu prevome pismu Tolstoju prethodila je njegova čestitka za osamdeseti rođendan pisca i mislioca kojega je izuzetno cijenio.

Westminster Palace Hotel
4, Victoria Street,
London, S. W.
1. listopada 1909.

Poštovani gospodine,

slobodan sam skrenuti Vam pažnju na zbivanja u Transvaalu (Južna Afrika) tijekom posljednje tri godine.

Tu postoji kolonija Britanskih Indijaca od oko 13.000 ljudi. Oni već niz godina rade pod raznim zakonskim zakinućima. Ovdje, naime, vladaju predrasude u vezi s bojom kože i u nekome pogledu u vezi s Azijatima. U pozadini te pojave u odnosu prema Azijatima leži zavist. Ta je pojava dosegunla vrhunac prije tri godine kada je usvojen zakon koji smo ja i mnogi drugi smatrali ponižavajućim i sračunatim nastojanjem da se ljudsko dostojanstvo oduzme onima na koje se odnosi. Osjećao sam da je podvrgavanje takvu zakonu u suprotnosti s duhom istine religije. Zajedno s nekim svojim prijateljima vjerovao sam i još uvijek vjerujem u učenje o ne-suprotstavljanju zlu. Imao sam čast čitati Vaša djela i ostavila su na mene dubok dojam. Britanskim smo Indijcima u potpunosti iznijeli pojedinsti položaja u koji ih stavlja novi zakon i prihvatili su savjet da se tome ne podvrgemo već da otpremo zatvor ili bilo koje druge kazne koje zakon predviđa. Zbog te odluke gotovo pola indijskog stanovništva, koje nije moglo podnijeti takvu borbu i pretrpjeti zatvorske strahote, oselilo se iz Transvaala radije no da se podvrgne zakonu koji smo smatrali ponižavajućim. Nekih 2.500 ljudi pošlo je u skladu sa svojom savješću u zatvore, neki i po pet puta. Pritvori su trajali od četiri dana do šest mjeseci i uglavnom su bili vezani uz težak rad. Mnogi su bili financijski upropašteni. Trenutno je po transvaalskim tamnicama zatočeno više od stotinu ljudi zbog pasivnog otpora. Neki su od njih bili vrlo siromašni ljudi koji su živjeli od nadnice. Zbog toga su istomišljenici preuzeli brigu o uzdržavanju njihovih žena i djece. To zahtijeva izuzetna odricanja, no, prema momu mišljenju, ljudi su dorasli prilikama. Borba se nastavlja i nitko ne zna kada će biti završena. No, već do sada neki su se od nas osvjedočili da pasivni otpor može pobijediti tamo gdje se gruba sila mora skršiti. Primjećujemo da se borba toliko oduljila uglavnom zbog naših slabosti, a i zbog uvjerenja, usađenog u svijesti vladave, da nećemo biti u stanju dugo izdržati patnje.

S još jednim prijateljem doputovao sam ovamo kako bih se susreo s predstavnicima Imperija, izložio im nastalu situaciju i zadobio podršku. Sudionici pasivnog otpora shvatili su da pravi put ne leži u natezanjima s vladom, no mi smo izabrani kao delegacija zbog zahtjeva slabijih članova zajednice i stoga smo tu

* Tekst preuzet iz Zbornika *Veća Indija*. Sastavljač: Kalidas Nag. Izd. The Book Centre Public Limited, Ranade Road, Bombay — 28, 1960.

DOPISIVANJE IZMEĐU L. TOLSTOJA I M. GANDHIJA*

(S engleskog prevela *Rujana Kren*)

Gandhijevu prevome pismu Tolstoju prethodila je njegova čestitka za osamdeseti rođendan pisca i mislioca kojega je izuzetno cijenio.

Westminster Palace Hotel
4, Victoria Street,
London, S. W.
1. listopada 1909.

Poštovani gospodine,

slobodan sam skrenuti Vam pažnju na zbivanja u Transvaalu (Južna Afrika) tijekom posljednje tri godine.

Tu postoji kolonija Britanskih Indijaca od oko 13.000 ljudi. Oni već niz godina rade pod raznim zakonskim zakinućima. Ovdje, naime, vladaju predrasude u vezi s bojom kože i u nekome pogledu u vezi s Azijatima. U pozadini te pojave u odnosu prema Azijatima leži zavist. Ta je pojava dosegunla vrhunac prije tri godine kada je usvojen zakon koji smo ja i mnogi drugi smatrali ponižavajućim i sračunatim nastojanjem da se ljudsko dostojanstvo oduzme onima na koje se odnosi. Osjećao sam da je podvrgavanje takvu zakonu u suprotnosti s duhom istine religije. Zajedno s nekim svojim prijateljima vjerovao sam i još uvijek vjerujem u učenje o ne-suprotstavljanju zlu. Imao sam čast čitati Vaša djela i ostavila su na mene dubok dojam. Britanskim smo Indijcima u potpunosti iznijeli pojedinosti položaja u koji ih stavlja novi zakon i prihvatili su savjet da se tome ne podvrgemo već da otpremo zatvor ili bilo koje druge kazne koje zakon predviđa. Zbog te odluke gotovo pola indijskog stanovništva, koje nije moglo podnijeti takvu borbu i pretrpjeti zatvorske strahote, oselilo se iz Transvaala radije no da se podvrgne zakonu koji smo smatrali ponižavajućim. Nekih 2.500 ljudi pošlo je u skladu sa svojom savješću u zatvore, neki i po pet puta. Pritvori su trajali od četiri dana do šest mjeseci i uglavnom su bili vezani uz težak rad. Mnogi su bili financijski upropašteni. Trenutno je po transvaalskim tamnicama zatočeno više od stotinu ljudi zbog pasivnog otpora. Neki su od njih bili vrlo siromašni ljudi koji su živjeli od nadnice. Zbog toga su istomišljenici preuzeli brigu o uzdržavanju njihovih žena i djece. To zahtijeva izuzetna odricanja, no, prema momu mišljenju, ljudi su dorasli prilikama. Borba se nastavlja i nitko ne zna kada će biti završena. No, već do sada neki su se od nas osvjedočili da pasivni otpor može pobijediti tamo gdje se gruba sila mora skršiti. Primjećujemo da se borba toliko oduljila uglavnom zbog naših slabosti, a i zbog uvjerenja, usađenog u svijesti vladave, da nećemo biti u stanju dugo izdržati patnje.

S još jednim prijateljem doputovao sam ovamo kako bih se susreo s predstavnicima Imperija, izložio im nastalu situaciju i zadobio podršku. Sudionici pasivnog otpora shvatili su da pravi put ne leži u natezanjima s vladom, no mi smo izabrani kao delegacija zbog zahtjeva slabijih članova zajednice i stoga smo tu

* Tekst preuzet iz Zbornika *Veća Indija*. Sastavljač: Kalidas Nag. Izd. The Book Centre Public Limited, Ranade Road, Bombay — 28, 1960.

kao izraz slabosti, a ne kao izraz snage. No, boraveći ovdje i promatrajući, osjetio sam da bi trebalo raspisati natječaj za najbolji esej o etici i djelotvornosti pasivnoga otpora. Jedan od prijatelja pokrenuo je pitanje moralne ispravnosti predloženoga natječaja. Smatra da bi takva stvar bila u suprotnosti s pravim duhom **pasivnoga otpora**, da bi to bilo nalik na potkupljivanje mišljenja. Mogu li Vas zamoliti da me počastite svojim mišljenjem o toj stvari. Osim toga, ako smatrate da nema ničega lošeg u tome da pozovemo ljude da dadu svoje priloge, usudio bih se zatražiti Vas da mi pošaljete imena onih kojima bih se mogao osobno obratiti s molbom da pišu o toj stvari.

Ima još nešto zbog čega bih Vam oduzeo još malo vremena. Primjerak Vašeg *Pisma hinduu*, o sadašnjem nemiru u Indiji, dospio je preko prijatelja i do mene. Na prvi je pogled uočljivo da su tu iznesena Vaša gledišta. Moj prijatelj želio bi o vlastitome trošku prevesti i tiskati to pismo u 20 000 primjeraka i razdijeliti ih. S druge strane, nismo uspjeli pribaviti original, i čini nam se da nije u redu da se upustimo u izdavanje dok ne dobijemo potvrdu da je naš primjerak ispravan i da je to uistinu Vaše pismo. Usudujem se uz ovo svoje pismo priložiti kopiju našeg primjerka, osjećao bih se Vašim dužnikom ako biste mi javili je li to Vaše pismo, da li je kopija ispravna i jeste li suglasni s gore navedenim načinom izdavanja. Ako želite još nešto dodati tom pismu, molim Vas učinite to. Usudio bih se čak nešto predložiti. U zaključnom odjeljku čini se kao da razuvjeravate čitatelja u pogledu osnovanosti vjere u reinkarnaciju. Ne znam jeste li (ako nije drsko da to spomenem) posebno proučavali to pitanje. Vjeru u reinkarnaciju ili transmigraciju njeguju milijuni u Indiji, a i u Kini također. Za mnoge je to, moglo bi se reći, čak stvar iskustva, a ne tek akademskoga stava. Reinkarnacija razumno objašnjava mnoge misterije života. Za neke od pobornika pasivnoga otpora koji su prošli kroz tamnice Transvaala reinkarnacija je značila utjehu. Ja Vam to ne pišem da bih Vas uvjerio u istinotost te nauke, već da Vas zamolim biste li možda mogli isključiti riječ »reinkarnacija« iz niza stvari u vezi s kojima nastojite razuvjeriti svojega čitatelja. U to Pismo uvrstili ste mnoge navode iz »Kršne« citirajući poglavlja. Bit ću Vam zahvalan ako mi date naslov knjige iz koje su ti navodi.

Zamorio sam Vas ovim pismom. Svjestan sam da oni koji Vas poštuju i nastoje Vas slijediti, nemaju pravo oduzimati Vam vrijeme, već da je, dapače, njihova dužnost da Vas ne dovode u neprilike, koliko je god to moguće. Ja sam, ipak, iako sam za Vas potpuno stranac, uzeo sebi slobodu da Vam se ovako obratim u ime probitka Istine, i da bih dobio Vaše savjete o problemima rješenje kojih ste učinili svojim životnim zadatkom.

Uz izraze poštovanja,
ostajem Vaš odani sluga

Mohan Karamčand Gandhi

* * *

Jasna Poljana,
7. lisopada 1909.

M. K. Gandhiju
Transvaal

Upravo sam primio Vaše vrlo zanimljivo pismo koje me je ispunilo zadovoljstvom. Neka Bog pomogne svoj našoj dragoj braći i suradnicima u Transvaalu. Ta borba između blagosti i grubosti, između poniznosti i ljubavi s jedne strane i

taštine i nasilja s druge, počinje se sve jače osjećati i ovdje, među nama — posebno u ostrim sukobima između vjerskih obveza i državnih zakona — koji se izražavaju u odbijanju služenja vojnog roka. Ta su odbijanja vrlo česta.

Napisao sam *Pismo hinduu* i bit će mi vrlo drago ako bude prevedeno na engleski. Naslov knjige o Kršni poslat će Vam iz Moskve. U vezi s reinkarnacijom — ja sa svoje strane neću ništa izostaviti, jer se meni čini da se vjerovanje u ponovno rođenje neće nikada moći tako duboko ukorijeniti u ljude i obuzdati čovječanstvo kao vjerovanje u besmrtnost duše i vjera u božansku istinu i ljubav; no ovlašćujem Vas, naravno, ako Vi to želite, da ispustite te odlomke. Bit će mi drago da potpomognem Vašu ediciju. Objavljivanje i širenje mojih napisa, prevedenih na indijske dijalekte, može mi samo pružiti zadovoljstvo.

Kada se poduzima nešto iz vjere, ne treba uopće dopustiti da se pojavi pitanje novčane naknade.

Bratski Vas pozdravljam i drago mi je što smo stupili u osobni dodir.

Lav Tolstoj

* * *

Westminster Palace Hotel
4, Victoria Street,
London W. C.
10. studenoga 1909.

Poštovani gospodine,

Želio bih Vam izraziti svoju zahvalnost na Vašem preporučeno poslanom odgovoru u vezi s *Pismom hinduu* i drugim stvarima o kojima sam Vam pisao.

Čuo sam da ne stojite najbolje sa zdravljem i suzdržao sam se da Vam pošaljem zahvalnicu, znajući da su pismeni izrazi zahvalnosti nepotrebna formalist, ali me je gospodin Aylmer Maude, kojega sam sada imao priliku susresti, uvjeravao da je Vaše zdravlje odlično i da Vi svako jutro neizostavno vodite brigu o svojem dopisivanju. To su za mene bile vrlo ugodne novosti koje su me ohrabrile da Vam ponovno pišem o zbivanjima koja su, kao što znam, od presudnoga značenja prema Vašem mišljenju.

Usudujem se priložiti primjerak knjige što je napisao jedan prijatelj (gospodin Doke) Englez — koji je trenutno u Južnoj Africi, u vezi s mojim životom, utoliko ukoliko se tiče borbe s kojom sam toliko vezan i kojoj sam posvetio svoj život. Zato što žarko želim pobuditi Vaše aktivno zanimanje i naklonost, mislio sam da nećete smatrati za neumjesno što Vam šaljem tu knjigu.

Prema mojemu mišljenju, ova borba Indijaca u Transvaalu najveća je te vrste u naše doba, najveća idealistička borba — i po cilju i po sredstvima kojima se on ostvaruje. Ne znam da li se igdje drugdje vodi boj iz kojega na kraju sudionici neće iznijeti nikakve osobne koristi i u kojem je 50% osoba pretrpjelo velike patnje i suđenja — zbog obrane načela. Ja nisam mogao razglasiti o toj borbi onoliko koliko bih to želio. Vi danas raspolazete možda najširim krugom čitatelja. Ako budete zadovoljni činjenicama izloženim u knjizi gosp. Doka i ako smatrate da su zaključci do kojih sam došao u skladu s tim činjenicama, zamolio bih Vas da iskoristite svoj utjecaj na bilo koji način koji smatrate podесnim kako bi se što šira javnost upoznala s pokretom. Ako taj pokret izvođi pobjedu, to neće biti samo trijumf vjere, ljubavi i istine nad bezvjerstvom, mržnjom i laži,

već je vrlo vjerojatno da će poslužiti kao primjer milijunima Indijaca i potlačenim narodima u drugim dijelovima svijeta i sigurno će uvelike pridonijeti slamanju sila nasilja bar u Indiji. Ako izdržimo do kraja, kao što mislim da hoćemo, ni najmanje ne sumnjam da ćemo ostvariti svoj krajnji cilj, a Vaša bi nas podrška, pružena na način koji sami izaberete, mogla samo osnažiti u našoj odlučnosti.

Pregovori za rješenje našeg pitanja, koji su sada u toku, gotovo su u potpunosti propali i zajedno sa svojim istomišljenicima vraćam se u Južnu Afriku ovog tjedna da bih pošao u zatvor. Mogu dodati da imam sreću da mi se pridružio moj sin, koji je upravo osuđen na šestomjesečni zatvor s teškim radom. To je njegov četvrti boravak u zatvoru tijekom ove borbe.

Ako budete tako dobri da odgovorite na ovo pismo, molio bih Vas da mi ga uputite na Johannesburg, S. A. Box 6522.

Nadam se da će Vas ovo zateći u dobrom zdravlju
i ostajem Vaš odani sluga

M. K. Gandhi

Johannesburg,
4. travnja 1910.

Cijenjeni gospodine,

možda se sjećate da sam Vam pisao iz Londona gdje sam privremeno boravio. Kao Vaš predani sljedbenik, uz ovo pisamce šaljem knjižicu koju sam napisao. Preveo sam to s originala koji sam napisao na guđaratskome (svojemu materinskomu) jeziku. Vrijedno je možda spomenuti da je guđaratsko izdanje konfiscirala indijska vlada. Zbog toga sam se požurio s tiskanjem prijevoda. Bojim se da Vas opterećujem, ali ako to Vaše zdravlje dopušta i ako imate vremena da pregledate knjižicu, onda ne treba ni da pokušam izreći koliko će mi mnogo značiti Vaš kritički osvrt na nju. Šaljem Vam i nekoliko kopija *Pisma hindu* koje ste mi dopustili da tiskam. I to će pismo biti prevedeno na neki indijski dijalekt.

S poštovanjem

M. K. Gandhi

* * *

8. svibnja 1910.

Dragi prijatelju,

upravo sam primio Vaše pismo i Vašu knjigu *Indian Home Rule* (Indijska samouprava).

Pročitao sam je s velikim zanimanjem jer mislim da pitanje kojim se u njoj bavite nije značajno samo za Indijce već za cjelokupno čovječanstvo.

Ne mogu pronaći Vaše prvo pismo, ali pronašao sam Vašu biografiju koja me se snažno dojmila i omogućila mi da Vas s pomoću nje upoznam i bolje razumijem.

Ovih dana nisam najbolje sa zdravljem. Zato Vam ne mogu pisati o svim pitanjima koja su vezana uz Vašu knjigu i uopće uz Vaše djelatnosti koje vrlo cijenim. Ali pisat ću Vam čim se oporavim.

Vaš prijatelj i brat

Lav Tolstoj

Sve što ste priopćili o gospodinu Kallenbachu vrlo je zanimalo Tolstoja, koji me zamolio da odgovorim i na pismo koje mu je uputio sam gospodin Kallenbach.

Tolstoj Vama i Vašim suradnicima šalje najsrdačnije pozdrave i najtoplije želje za uspjeh Vaših nastojanja, a to koliko ih on cijeni shvatit ćete iz prijepisa njegovih pisma. Moram se ispričati zbog svojih pogrešaka u prijepisu, ali budući da živim na selu u Rusiji, ne može mi neki Englez pomoći da ih ispravim.

Uz Tolstojevo dopuštenje to njegovo pismo upućeno Vama bit će uz pomoć nekih naših prijatelja objavljeno u jednome tjedniku u Londonu. Primjerak tog tjednika bit će Vam dostavljen, uz još neka druga engleska izdanja Tolstojevih članaka koje je tiskala Free Age Press.

Čini mi se da je vrlo poželjno da se u Engleskoj sazna više o Vašem pokretu pa zato pišem svojoj i Tolstojevoj dobroj prijateljici, gospođi Fyvie Mayo iz Glasgowa, i predlažem joj da stupi u dodir s Vama. Ona je u književnome pogledu osjetno nadarena i u Engleskoj je poznata širem krugu. Bilo bi vrijedno truda da njoj pošaljete sve svoje publikacije, koje bi joj poslužile kao materijal za članak o vašem pokretu, koji bi, bude li objavljen u Engleskoj, skrenuo pažnju na vaš rad i položaj. Gđa Mayo će Vam vjerojatno i sama pisati.

Primite moje najsrdačnije dobre želje. Molim Vas da gospodinu Kallenbachu predate priloženo pismo.

V. Čertkov

* * *

M. K. Gandhiju
Johannesburg
Transvaal, Južna Afrika

»Kotčeti«
(dvorac najstarije Tolstojeve kćeri)
7. rujna 1910.

Primio sa Vaš list *Indian Opinion* i sretan sam što sam saznao sve što je napisano o nepružanju otpora. Želim vam priopćiti misli koje su ti članci u meni pobudili.

Sto dulje živim — a posebno sada kada se bližim smrti, osjećam sve jaču potrebu da drugima govorim o osjećajima koji me potresaju, a koji su, prema mojemu mišljenju vrlo važni. Htio bih reći da ono što se naziva »nepružanje otpora« zapravo nije ništa drugo do stega ljubavi neizobličena lažnim tumačenjem. Ljubav je težnja za odnosom i suosjećanjem s drugim dušama, i ta težnja uvijek oslobađa izvor plemenitoga djelovanja. Ta je ljubav vrhunski i jedini zakon ljudskog života, koji svatko osjeća u dubini svoje duše. Najjasnije ga očitavamo u dječjoj duši. Čovek ga osjeća tako dugo dok ga ne zaslijepe lažne nauke svijeta.

Taj zakon ljubavi obznanjivale su sve filozofije — indijska, kineska, hebrejska, grčka i rimska. Mislim da ga je najjasnije izrazio Krist, koji je rekao da su u tom zakonu sažeti i zakon i proroci. Ali učinio je još i više: predviđajući izobličjenja kojima je taj zakon bio izložen, on je izravno upozorio na opasnost koja ga neizbježno ugrožava, sve dok ljudi žive samo za svjetovne interese.

Opasnost je u tome što čovjek sebi dopušta da te interese brani nasilje, a to, prema njegovim riječima, znači da čovjek udarcem vraća udarac, silom vraća ono što mu je silom oduzeto, i tako dalje. Krist je znao, kao što i svi razumni ljudi moraju znati, da je primjena sile nespojiva s ljubavlju, temeljnim zakonom života. Znao je da čovjek, kada se prepusti nasilju makar samo jednom, time obezvjeđuje zakon ljubavi i ovaj prestaje postojati. Cijela kršćanska civilizacija, obveznički tako blistava, iznikla je iz nerazumijevanja te osnovne postavke, na toj sramotnoj i čudnoj protivrječnosti, gdjekada svjesno, ali uglavnom nesvjesno.

Zapravo, čim se uz ljubav javi otpor, ona prestaje postojati i ne može biti zakon postojanja; ako zakon ljubavi ne može vladati, ne preostaje nikakav drugi do nasilja, što znači prava jačega. Kršćansko je društvo i samo tako proživjelo ovih devetnaest stoljeća. Činjenica je da su sve to vrijeme ljudi uređivali svoje društvo samo po zakonu nasilja. Razlika između ideala kršćanskih naroda i drugih naroda leži samo u ovome: u kršćanstvu je zakon ljubavi izražen jasnije i izričitiije nego u bilo kojem drugom vjerskom nauku; kršćanski svijet svečano je prihvatio zakon, iako je istodobno dopustio primjenu nasilja, i na tom nasilju sagradio sav svoj život. Iz toga izlazi da je život kršćanskih naroda sazdan na suprotnosti između onoga što oni propovijedaju i onoga na čemu im se život temelji, suprotnosti između priznate ljubavi kao zakona života i nasilja koje se smatra neizbježnim na različitim područjima života, kao što su vlast, sud, vojska . . . , koji se priznaju i veličaju. Proturječnost se razvijala kako se razvijao i kršćanski svijet i dosegla je svoj vrhunac u naše vrijeme.

Sada se postavlja slijedeće pitanje: ili moramo priznati da ne poštujemo nikakvu disciplinu, ni religioznu ni moralnu, i da nas u organiziranju života vodi samo zakon sile, ili da svi porezi koje utjerujemo silom, sudske i policijske organizacije, a prije svega vojska, treba da budu raspuštene.

Ovoga su proljeća na vjeronaučnom ispitu djevojčica u Moskvi i učitelj katekizma i episkop ispitivali o Deset zapovijedi, a posebno o petoj: »Ne ubij.« Ako bi ispitanica dobro odgovorila, episkop bi postavio drugo pitanje: »Da li sveti Zakon uvijek i u svakome slučaju zabranjuje ubijanje?« A jedne mlade djevojke koje su zaveli njihovi učitelji morale su odgovoriti: »Ne, ne uvijek. Ubijanje je dopušteno u ratu i kao kazna zločinaca.« No, jedna od tih nesretnih djevojčica (to što Vam pričam nije priča već stvaran događaj o kojemu me je izvijestio jedan od očevidaca), kojoj je bilo postavljeno isto takvo pitanje: »Da li je ubijanje uvijek zločin?«, bila je time duboko potresena, zacrvjenjela se i odgovorila s uvjerenjem: »Da. Uvijek.« Na sva uobičajena episkopova sofistička pitanja ona je čvrsto odgovorila: svako je ubijanje zabranjeno i u Starome zavjetu i u Krista, koji ne zabranjuje samo ubijanje već svako nanošenje bola drugima. Unatoč svemu svojemu govorničkome daru i svoj svojoj nametljivoj veličini episkop se morao povući. Djevojčica ga je nadjačala.

U svojim novinama mi možemo raspravljati o napretku zrakoplovstva i drugim takvim otkrićima, o zamršenim diplomatskim odnosima, različitim klubovima i udruženjima, o umjetničkim kreacijama itd., i bez riječi proći kraj onoga što je potvrdila djevojčica. Ali, šutnja je neprimjerena u takvim slučajevima jer svatko tko pripada kršćanskome svijetu osjeća manje-više to isto što i ona. Socijalizam, komunizam, anarhizam, Armija spasa, porast kriminala, nezaposlenost i apsurdne raskoši bogatih, koje bezgrnično rastu, i očajna bijeda siromašnih, sve više samoubojstava — sve su to znakovi one nutarnje proturječnosti koja postoji i koja se ne može raspliniti, i nesumnjivo je da se može dokinuti samo tako da

svi prigrlimo zakon ljubavi i odbijemo sve oblike nasilja. Stoga je vaše djelovanje u Transvaalu, koji je, prema svemu sudeći, daleko od toga da bude središte našega svijeta, postalo najbitnije i temeljno zbivanje za nas jer pruža najvjerodostojniji praktičan dokaz dostupan današnjemu svijetu i predstavlja događaj u kojemu ne treba da sudjeluju samo kršćani već svi narodi svijeta.

Mislim da će Vam biti drago čuti da se i u nas u Rusiji razvija sličan pokret. Svake godine sve više ljudi odbija služiti obvezni vojni rok. Koliko god mali bio broj vaših sljedbenika nepružanja otpora i broj onih u Rusiji koji odbijaju vojnu službu, i jedni i drugi mogu opravdano tvrditi »Bog je s nama« i »Bog je jači od ljudi«.

Između kršćanske vjeroispovijesti, čak i u ovako izopačenome obliku kakav se javlja među kršćanskim narodima i istodobnoga priznavanja nužnosti vojske i pripreme za ubijanje na sve raznolikije načine, između toga dvoga postoji tako gruba i vapijuća suprotnost da će se prije ili poslije, a vjerojatno vrlo brzo, morati u potpunosti pokazati, a to će nas dovesti ili do napuštanja kršćanske religije i zadržavanja vlastodržačke moći ili do napuštanja oružja i svih oblika nasilja koje država potpomaže, a koji su manje-više nužni da bi se očuvala njezina moć. Tu suprotnost osjećaju sve vlade, vaša britanska kao i naša ruska, i stoga u duhu konzervativizma, prirodnog za te vlade, opozicija se istrebljuje, kao što to možemo vidjeti u Rusiji i iz članaka vašega lista, i to strože nego bilo koja druga vrsta protuvladine aktivnosti. Vlade znaju odakle prijeti istinska opasnost i pokušavaju se obraniti svim silama, ne samo da bi zaštitile svoje interese, već da bi se borile i za sam svoj opstanak.

Uz najdublje poštovanje
Lav Tolstoj

Dva mjeseca nakon toga pisma, 5. studenoga 1910., Lav Tolstoj je preminuo.

* * *

Dodatak

Tolstoj je u prosincu 1908. završio malu »monografiju« o hinduskoj religiji i filozofiji. Napisao ju je kao odgovor skupini indijskih revolucionara u Evropi koje je tada vodio još nepoznati Taraknath Das (pisali su mu 24. svibnja 1908.).

Tolstoj je svoje *Pismo hinduu* napisao na ruskom jeziku. Izazvalo je silno uzbuđenje i Gandhi je zato zamolio dopuštenje da se tiskaju autorizirani prijevodi na engleskom i guđaratskom, za koje je sam napisao predgovor.

PODČINJAVANJE INDIJE — UZROK I IZLAZ IZ POSTOJEĆEG STANJA

Uvodna riječ: M. K. Gandhi

Pismo koje slijedi prijevod je Tolstojeva pisma napisana na ruskome kao odgovor Taraknath-Dasu, jednome od urednika tjednika *Free Hindustan* (Slobodni Hindustan). Nakon što je putovalo od ruke do ruke, to je pismo stiglo i do mene preko prijatelja koji me je kao vrlo zainteresiranoga za Tolstojeva djela pitao smatram li da li bi ga bilo vrijedno objaviti. Odmah sam potvrdno odgovorio i dodao da ću sam prevesti to pismo na guđaratski, te da ću naći druge koji će ga prevesti i objaviti na drugim indijskim jezicima.

Pismo koje je dospjelo do mene bilo je natipkana kopija. Stoga sam kod autora provjerio izvornost i točnost, a on je istodobno blagonaklono dopustio izdavanje.

Meni kao skromnu sljedbeniku toga velikog učitelja, kojega već dugo smatram jednim od svojih vodiča, čast je sudjelovati u objavljivanju njegova pisma, a posebno takva kakvo je ovo.

Činjenica je da svaki Indijac, bez obzira na to koliko je toga svjestan, gaji nacionalne težnje. No što to točno znači, o tome svaki od indijskih nacionalista ima svoje mišljenje, a još je veće razilaženje u pogledu načina kako ostvariti cilj.

Jedna od prihvaćenih i drevnih metoda za ostvarenje ciljeva jest nasilje. Ubojstvo Sira Curzona Wyliea ilustrira tu metodu u najgoremu i najmrskijemu svjetlu. Tolstoj je posvetio život tome da se metoda nasilja zamijeni, da se ukloni tiranija ili osigura reforma metodom nepružanja otpora zlu. Smatrao je da mržnju koja se izražava u nasilju treba otkloniti ljubavlju, koja se izražava u prihvaćanju trpljenja i patnje. On ne dopušta nikakve izuzetke koji bi potkresali taj veliki i božanski zakon ljubavi. Primjenjuje ga na sve probleme koji muče čovječanstvo.

Kada čovjek kao Tolstoj, jedan od najblistavijih umova Zapadnoga svijeta, jedan od najvećih pisaca, koji je kao vojnik doznao što je nasilje i što ono može učiniti, osuđuje Japan što slijepo slijedi zakon suvremene znanosti, neopravdano tako imenovan, i boji se da će tu zemlju zadesiti najstrašnija nesreća, onda i mi treba da na trenutak zastanemo i razmotrimo jesmo li u opasnosti da zbog svoje nestrpljivosti spram engleskih vlastodržaca zamijenimo jedno zlo za drugo još gore. Indija, kolijevka velikih svjetskih religija, prestat će biti nacionalistička Indija, bez obzira na to što bi drugo mogla postati, kad na tome svetom tlu, završi proces civiliziranja u obliku reprodukcije tvornica oružja i odvratne industrijalizacije koja je evropske narode dovela u stanje ropstva i umrtvila među njima najbolje nagone koji su naslijeđe ljudskoga roda.

Ako ne želimo Engleze u Indiji, za to moramo platiti određenu cijenu. Tolstoj na to upozorava. »Ne suprostavljajte se zlu, ali nemojte ni sudjelovati u zlu — u nasilju, administraciji zakonskih sudova, prikupljanju poreza, i što je još važnije, u vojsci; i tada vas nitko u svijetu neće moći porobiti« — strastveno

objavljuje mudrac s Jasne Poljane. Tko može osporiti istinitost ovoga što on kaže: »Trgovačka tvrtka porobila je naciju od dvije stotine milijuna ljudi. Recite to čovjeku koji nije praznovjeran i on neće moći shvatiti što to znači. Što to znači da je tridesetak tisuća ljudi, porobilo dvjesto milijuna muževnih, pametnih, sposobnih ljudi koji ljube slobodu? Zar iz brojki ne postaje jasno da Indijce nisu porobili Englezi, već oni sami?«

Čovjek ne mora prihvaćati sve što Tolstoj kaže — neke činjenice nisu potpuno točne — a da ipak shvati istinitost srži njegove osude suvremenoga sistema, što znači — shvatiti i djelovati oslanjajući se na neodoljivu premoć duha nad tijelom, ljubavi koja je odlika duše, nad grubom ili tjelesnom silom koja izrasta iz nadraženosti naših zlih strasti.

Nema sumnje da u onome što Tolstoj propovijeda nema ničega novog. Ali njegovo je iznošenje stare istine osvježujuće snažno. Njegova je logika besprijekorna. A iznad svega, on se trudi da provede u život to što propovijeda. Propovijeda da bi uvjerio. Iskren je i pošten. Zahtijeva našu pažnju.

Johannesburg
19. studenoga 1910.

M. K. Gandhi

PISMO HINDUU²³

od Lava Tolstoja

Sve što postoji jest Jedno.

Ljudi nadijevaju tom Jednom različita imena.

VEDE

Bog je ljubav, i onaj tko živi u ljubavi živi u Bogu i Bog živi u njemu.

1 Iv 4, 16

Bog je cjelina, mi smo dijelovi.

VIVEKANANDA: *Izlaganje nauke Veda*

I

»Ne tragaj za mirom i spokojem u onim zemaljskim područjima gdje se gaje obmane i žudnje; jer budeš li tako činio, potucat ćeš se kroz grube divljine života koji je daleko od Mene. Kad god osjećaš da se tvoja stopala saplicu o isprepletene korijene života, znaj da si skrenuo s puta koji sam ti Ja zacrtao; jer Ja sam te uputio na široke, glatke putove obasute cvijećem. Stavio sam pred tebe svjetlost koju možeš slijediti i trčati bez spoticanja.«²⁴

KRŠNA

²³ U *Pismu hinduu* Tolstoj piše Taraknāthu Dāsu i drugim indijskim evropeiziranim revoluconarima, pokušavajući im nanovo približiti religiozno blago vlastite domovine i Istinu kojoj teže sve religije.

²⁴ Tolstoj je godinama proučavao istočne religije tražeći ono što je najviše zajedničko svim religijama. Među ostalim djelima čitao je Vivekānandinu *Rādayogu* (1896.) i knjižicu Baba Bharatia *Krīna* (1904.), iz koje su, vjerojatno, uzeti citati za njegovo *Pismo hinduu* (1908.).

objavljuje mudrac s Jasne Poljane. Tko može osporiti istinitost ovoga što on kaže: »Trgovačka tvrtka porobila je naciju od dvije stotine milijuna ljudi. Recite to čovjeku koji nije praznovjeran i on neće moći shvatiti što to znači. Što to znači da je tridesetak tisuća ljudi, porobilo dvjesta milijuna muževnih, pametnih, sposobnih ljudi koji ljube slobodu? Zar iz brojki ne postaje jasno da Indijce nisu porobili Englezi, već oni sami?«

Čovjek ne mora prihvaćati sve što Tolstoj kaže — neke činjenice nisu potpuno točne — a da ipak shvati istinitost srži njegove osude suvremenoga sistema, što znači — shvatiti i djelovati oslanjajući se na neodoljivu premoć duha nad tijelom, ljubavi koja je odlika duše, nad grubom ili tjelesnom silom koja izrasta iz nadražnosti naših zlih strasti.

Nema sumnje da u onome što Tolstoj propovijeda nema ničega novog. Ali njegovo je iznošenje stare istine osvježujuće snažno. Njegova je logika besprijekorna. A iznad svega, on se trudi da provede u život to što propovijeda. Propovijeda da bi uvjerio. Iskren je i pošten. Zahtijeva našu pažnju.

Johannesburg

19. studenoga 1910.

M. K. Gandhi

PISMO HINDUU²³

od Lava Tolstoja

Sve što postoji jest Jedno.

Ljudi nadijevaju tom Jednom različita imena.

VEDE

Bog je ljubav, i onaj tko živi u ljubavi živi u Bogu i Bog živi u njemu.

1 Iv 4, 16

Bog je cjelina, mi smo dijelovi.

VIVEKANANDA: *Izlaganje nauke Veda*

I

»Ne tragaj za mirom i spokojem u onim zemaljskim područjima gdje se gaje obmane i žudnje; jer budeš li tako činio, potucat ćeš se kroz grube divljine života koji je daleko od Mene. Kad god osjećaš da se tvoja stopala saplicu o isprepletene korijene života, znaj da si skrenuo s puta koji sam ti Ja zacrtao; jer Ja sam te uputio na široke, glatke putove obasute cvijećem. Stavio sam pred tebe svjetlost koju možeš slijediti i trčati bez spoticanja.«²⁴

KRŠNA

²³ U *Pismu hinduu* Tolstoj piše Taraknāthu Dāsu i drugim indijskim evropeiziranim revolucionarima, pokušavajući im nanovo približiti religiozno blago vlastite domovine i Istinu kojoj teže sve religije.

²⁴ Tolstoj je godinama proučavao istočne religije tražeći ono što je najviše zajedničko svim religijama. Među ostalim djelima čitao je Vivekānandinu *Rādayogu* (1896.) i knjižicu Baba Bharatia *Kršna* (1904.), iz koje su, vjerojatno, uzeti citati za njegovo *Pismo hinduu* (1908.).

Primio sam vaše pismo i dva broja tjednika i oboje me vrlo zanima. Potlačivanje većine od manjine i demoralizacija koja nužno iz toga izlazi, pojava je koja me je oduvijek opsjedala, a u posljednje vrijeme posebno. Pokušat ću vam objasniti što o tome općenito mislim, a posebno o uzroku zbog kojega su se javila i stalno se javljaju sva ona strašna zla o kojima pišete u svojem pismu i u hinduskome tjedniku koji ste mi poslali.

Uzrok zapanjujuće činjenice da se većina radnih ljudi pokorava tucetu besposličara koji nadziru njihov rad i njihove živote, uvijek je i svugdje isti — bez obzira na to jesu li tlačitelji i tlačeni iste rase, ili, kao u Indiji i drugdje, tlačitelji pripadaju drugoj naciji.

Taj fenomen izgleda posebno čudno u Indiji; jer tamo je više od dvije stotine milijuna ljudi, fizički i mentalno izuzetno nadarenih, pod vlašću male skupine njima sasvim misaono stranih ljudi, neizmerno inferiornijih po religijske morale.

Iz vašeg pisma, iz članka u listu *Free Hindustan*, kao i iz vrlo zanimljivih napisa hindua, svamija Vivekanande i drugih, čini se da u naše vrijeme uzrok zla među svim narodima svijeta leži u nedostatku razumna religioznoga učenja koje bi, objašnjavajući smisao života, pružilo vrhunski zakon u skladu s kojim bi se ljudi ponašali i koji bi zamjenjivao više nego sumnjive postavke pseudo-religije i pseudoznanosti zajedno s nemoralnim zaključcima koji iz njih proizlaze, a obično se nazivaju »civilizacija«.

Vaše pismo, kao i članci u tjedniku *Free Hindustan* i općenito indijska politička literatura, pokazuju da većina narodnih vođa više ne pridaje nikakvo značenje religijskim učenjima koja su ponikla u indijske narodu, i ne priznaju nikakve mogućnosti da se narod oslobodi pritiska koji trpi, osim prihvaćanjem nereligijskoga i duboko nemoralnoga društvenog uređenja pod kakvim žive engleski i drugi pseudokršćanski narodi današnjice.

A ipak, glavni, ako ne i jedini, razlog zbog kojega su Englezi uzročili podjarmiti indijski narod leži upravo u nedostatku religijske svijesti i smjernica za ponašanje koje bi iz nje proizašle — nedostatak koji je danas zajednički svim narodima Istoka i Zapada, od Japana do Engleske i isto tako do Amerike.

II

»O vi, koji uočavate nedoumice iznad svojih glava, ispod svojih stopala, sebi slijeva i zdesna, ostat ćete vječne nepoznanice sebi samima sve dok ne postanete poslušni i radosni kao djeca. Tada ćete Me naći i, našavši Me u sebi, vladat ćete svjetovima, i, gledajući iz velikoga svijeta u sebi u mali svijet izvan sebe, blagoslivljat ćete sve što jest i otkrit ćete da je sve dobro u vremenu i u vama.

KRŠNA

Da bi pojasnio svoj stav, moram se vratiti malo dublje u prošlost. Mi ne znamo, ne možemo znati, i — usudio bih se reći — ne treba da znamo kako su ljudi živjeli pred milijune godina, ili čak prije deset tisuća godina; ali pouzdano znamo da, koliko god daleko seže naše znanje o čovječanstvu, ono je uvijek živjelo u posebnim skupinama porodica, plemena i nacija u kojima se većina, uvjerena da to tako mora biti, pokoravala vladavini jedne ili više osoba — to jest vrlo maloj manjini. Bez obzira na sve razlike u okolnostima i osobama, takvi

su se odnosi uspostavljali među različitim narodima za koje mi znamo; i što dublje zaranjamo u prošlost, to se neumitnije takav odnos činio podjednako vladarima kao i podanicima presudnim uvjetom da ljudi žive zajedno u miru.

Tako je to bilo svagdje. Ali, iako se taj izvanjski oblik života održavao i održava već stoljećima, vrlo rano — još prije više tisuća godina — počela je među različitim narodima, usred života zasnovana na prisili, nicati misao da se u svakome pojedincu objelodanjuje duhovni element koji daje život svemu što postoji, i da taj duhovni element teži sjedinjenju sa svime što je s njim po prirodi istovjetno, te da taj cilj postiže kroz ljubav. Ta se misao rađala u najrazličitijim oblicima, u različita vremena, na različitim mjestima, u manje ili više potpunom i jasnom obliku. Našla je svoj izraz u brahmanizmu, židovstvu, mazdaizmu (Zarathuštrinu učenju), u buddhizmu, taoizmu, konfucijanizmu i pisanjima grčkih i rimskih mudraca, kao i u kršćanstvu i muhamedanstvu. Već i činjenica da je ta misao niknula u raznim vremenima, među različitim narodima, upućuje na to da je ona duboko usađena u ljudskoj prirodi i da je duboko istinita. No ta se misao obznanila ljudima koji su smatrali da se zajednica može održati samo ako nekolicina vlada nad drugima, i tako se činila nepomirljivom s postojećim društvenim poretkom. Osim toga, u početku je ta misao izražavana samo fragmentarno i tako zapretno da, iako su ljudi prihvaćali da je to teorijski istina, nisu je u potpunosti mogli prihvatiti kao vodilju za svoje ponašanje. Od onih je vremena širenje istine u društvu zasnovanu na sili uvijek bilo kočeno na istovjetan način, odnosno oni na vlasti, osjećajući se da bi prihvaćanje te istine potkopalo njihov položaj, svjesno su je, a gdjekada i nesvjesno, izokretali sasvim krivim objašnjenjima i dodacima, a i suprotstavljajući joj se grubim nasiljem. Tako se Istina — da čovjekovim životom treba rukovoditi duhovni element koji je njegova osnova, koji se očituje kao Ljubav i koji je čovjeku toliko prirodan, ta istina, da bi sebi prokrčila put do čovjekove svijesti, morala boriti ne samo protiv zapretnosti s kojom je objavljena i s namjernim i nenamjernim izopačenjima, već i protiv otvorenoga nasilja koje je smaknućima i kaznama nastojalo primorati čovjeka da prihvati religijske zakone vladara iako su oni u suprotnosti s istinom. Takvo kočenje i krivo predstavljanje istine — koja ni sama nije bila dovoljno jasno iskazana — javilo se svagdje: i u konfucijanizmu i u taoizmu, buddhizmu i kršćanstvu, u muhamedanstvu i u vašemu brahmanizmu.

III

»Moja je ruka svagdje posijala ljubav, dajući svima koji su htjeli primiti. Blagoslovi se nude svoj mojoj djeci, ali mnogo puta ona ih u svojoj slijeposti ne vide. Koliko su malobrojni oni koji kupe darove što u obilju leže kraj njihovih stopala; koliko su brojni oni koji zbog svojih prohtjeva okreću svoje oči od njih i jadikuju zbog toga što nemaju ono što sam im dao; mnogi od njih ne samo da prkosno odbijaju moje darove, već i Mene, Mene koji sam izvor svih blagoslova i njihov Stvoritelj.«

KRŠNA

»Ja odvodim iz komešanja i jagme svijeta. Ja ću uljepšati i oživjeti Tvoj život ljubavlju i radošću, jer svjetlost duše je Ljubav. Gdje je Ljubav, tamo je zadovoljstvo i mir, a gdje su zadovoljstvo i mir, tamo sam i Ja.«

KRŠNA

»Cilj Bezgrešnoga jest djelovati tako da se ne nanosi bol drugima, iako bi mogao postići veliku moć kada se ne bi osvrtao na njihove osjećaje.

Cilj Bezgrešnoga jest da ne čini zlo onima koji su njemu učinili zlo.

Ako čovjek nanese bol čak i onima koji ga mrze bez razloga, ipak će trpjeti strašne muke.

Kazna je zlotvorima da se sami postide pred što većom blagošću.

Od kakve je koristi čovjeku najviše znanje ako ne nastoji olakšati tegobe svojega susjeda baš kao i svoje.

Ako čovjek ujutro želi učiniti nekome zlo, navečer će se zlo vratiti njemu samome.«

KURAL

Tako je to išlo svagdje. Nitko nije poricao da je ljubav vrhunsko moralno načelo, ali je ta istina svagdje bila tako isprepletana svim vrstama laži koje su je zapretale da od nje na kraju nije ostlo ništa, osim riječi. Učilo se da je taj najviši moralni zakon primjenjiv samo na privatni život — za kućnu primjenu — ali da se u javnome životu mogu primjenjivati svi oblici nasilja, kao zatvor, smaknuća, ratovi — kako bi se većina zaštitila od manjine zločinaca, iako su ta sredstva dijametralno suprotna bilo kakvoj ljubavi. Pa premda je zdrav razum upozoravao, ako neki ljudi uzimaju sebi pravo da odlučuju tko će biti podvrgnut nasiljima svih vrsta zbog dobrobiti drugih, da bi se moglo s druge strane desiti da ti ljudi dođu do slična zaključka u pogledu onih koji su njih podvrgnuli nasilju, te iako su veliki religijski učitelji brahmanizma, buddhizma, a posebno kršćanstva, predviđajući takvo izokretanje zakona ljubavi, stalno upućivali na nezaobilazni uvjet ljubavi (na podnošenje povreda, uvreda i nasilja svih vrsta, bez suprostavljanja zlu zlom), ljudi su nastavili — ne osvrćući se na ono što čovjeka vodi naprijed — pokušavati spojiti nespojivo: vrlinu ljubavi i ono što je njoj suprotno, naime, obuzdavanje zla nasiljem. I takav se nazor, unatoč svojoj nutarnjoj proturječnosti, tako učvrstio da narod koji priznaje ljubav kao vrlinu, prihvaća istodobno kao zakonit životni poredak osnovan na nenasilju, po kojemu ljudi ne samo da muče već i ubijaju jedni druge.

Dugo su ljudi živjeli u toj očitij proturječnosti ne opažajući je. Ali došlo je vrijeme u kojemu je ta suprotnost postala sve uočljivija misliocima različitih naroda. Stara i jednostavna istina da je prirodno da ljudi jedni druge vole i međusobno se pomažu, a ne da se međusobno muče i ubijaju, postajala je sve jasnija, tako da je sve manje ljudi moglo vjerovati mudrovanjima koja su izvrtnje istine učinila vjerodostojnim.

U prijašnja vremena opravdavala se upotreba sile i izigravanje zakona ljubavi tako da su se vladarima, carevima, sultanima, radžama, šahovima i drugim vrhovnim glavarima država pripisivala božanska prava. No, tijekom povijesti čovječanstva slabila je vjera u to osobito, bogomdano pravo vladara. Ta je vjera na isti način i gotovo istodobno blijedjela i u kršćanskoj i u brahamanskoj svijetu, kao i u buddhističkim i konfucijanskim sferama, a u novije vrijeme toliko je oslabila da više ne nadjačava čovjekovo razumsko shvaćanje i istinski religiozni osjećaj. Ljudi su sve jasnije sagledavali stvari i sada većina sasvim jasno vidi besmislenost i nečudorednost podvrgavanja svoje volje volji drugih, sebi jednakih ljudi, kada se od njih zahtijeva da postupaju ne samo protiv svojih interesa, već i protiv svojega osjećaja čudoređa. Moglo bi se pretpostaviti da će

se ljudi, izgubivši povjerenje u religijski autoritet božanskih vladara različitih vrsta, pokušati osloboditi svojega jarma. Ali, na žalost, nisu samo vladari koji su smatrani natprirodnim bićima izvlačili korist iz podjarmljivanja naroda, već su se kao rezultat vjere u ta pseudobožanska bića tijekom njihove vladavine sve širi krugovi ljudi ustoličavali oko njih i u tobožnjem svojstvu čuvara reda iskoristavali narod. I kada se rasplinula stara obmana o natprirodnoj i bogomdanoj vlasti, ti su se ljudi postarali samo za to da imenuju novoga vladara koji će kao i dotadašnji omogućiti da narod robuje ograničenu broju upravljača.

IV

»Djeco, želite li znati što treba rukovoditi vašim srcima? Odbacite svoje težnje i jagme za onim što je nevrjedno i prazno; oslobodite se svojih pogrešnih misli o sreći i mudrosti i svojih prolaznih i neiskrenih želja. Raščistite s time, i okusit ćete Ljubav.«

KRŠNA

»Ne uništavajte sami sebe. Izdignite se do svojeg pravog Bića i nećete se trebati ničega bojati.«

KRŠNA

Nova su opravdanja zamijenila zastarjela, prozirna, religijska . . . Nova su opravdanja jednako neprimjerena kao i stara, ali zato što su nova, većina ljudi ne može razabrati njihovu ispraznost. Osim toga, oni koji uživaju vladajući, propagiraju nove mudrolije i podržavaju ih tako vješto da se one čine opravdane čak i mnogima od onih koji trpe pritisak koji te teorije nastoje osmisliti. Ta su nova opravdanja nazoviznanstvena. Termin »znanstven« ima upravo isto ono značenje kakvo je prije imao termin »religijski«, i upravo kao što je prije sve što se zvalo religijsko bilo izvan sumnje samo zato što je religijsko, tako je sada nepovredivo sve što se zove znanstvena činjenica. U konkretnome slučaju neosnovano religijsko opravdanje nasilja po kojemu su vladari natprirodne osobe, od Boga određeni (»sva je vlast od Boga« . . .), nadjačano je »znanstvenim« opravdanjem koje u prvi plan stavlja tvrdnju da je oduvijek postojalo trvenje među ljudima i da iz toga proizlazi da ono mora postojati i dalje. Tvrdnju kako ljudi treba da nastave živjeti kao što su vjekovima živjeli, a ne onako kako im kazuju njihov razum i savjest, »znanost« naziva povijesnom zakonitošću. Daljnje »znanstveno« opravdanje leži u stavu da je među biljkama i divljim životinjama trajna borba za opstanak koja uvijek omogućava opstanak najpodobnijih, pa se slična borba mora nastaviti i među ljudskim bićima — bićima obdarenim razborom i ljubavlju — osobinama koje nedostaju stvorenjima što su podložna borbi za opstanak i preživljavanju najpodobnijih. To je drugo znanstveno opravdanje.

Treće, najvažnije i, na žalost, najšire poznato u biti je drevno religijsko opravdanje s neznom izmjenom: u javnom životu ne može se izbjeći primjena sile radi zaštite većine — stoga je nasilje neizbježno, koliko god da je poželjno da ljubav bude vodilja ljudi u njihovu međusobnom dodiru. Jedina osobitost toga opravdanja, kako ga daje pseudoznanost, jest u odgovoru na pitanje zašto neki ljudi imaju pravo određivati protiv koga se može i mora primijeniti nasilje? Znanost odgovara ovako: odluke o primjeni sile predstavljaju volju naroda koja se u ustavnome obliku vlade izražava u svim odlukama i akcijama

onih koji su trenutno na vlasti. Religija je bila tvrdila da osobe koje donose takve odluke imaju pravo na to zato što su obdarene božanskom moći.

Takva su znanstvena opravdanja načela nasilja. Nisu samo slaba, već su potpuno nevrijedna, a ipak toliko su potrebna onima koji zauzimaju povlaštene položaje da sami vjeruju jednako slijepo kao što su prije vjerovali u bezgrešno začće i zagovaraju ih s jednakim pouzdanjem. A nesretna većina podjarmljenih ljudi tako je zaslijepljena pompom kojom se te »znanstvene« istine predstavljaju da pod tim utjecajem prihvaćaju te znanstvene gluposti kao Svetu istinu, kao što su prije prihvaćali pseudoreligijska opravdanja, te se i opet podvrgavaju sadašnjim vlastodršcima koji su jednako tvrda srca, samo što su prilično brojniji od onih nekadašnjih.

V

»Tko sam ja? Onaj za kojim si tragao, od kada su tvoje djetinje oči s čuđenjem zirkale u svijet, kojemu obzor skriva od njih stvaran život. Ja sam taj kome si se u svojemu srcu molio, neotuđiv od Tebe, kao i tvoje pravo da budeš rođen, iako Ti to nije znano. Ja sam ono što je u Tvojoj duši ležalo stotine i tisuće godina. Katkad Ti usađujem patnju jer me ne prepoznaješ, ponekad podižem glavu, otvaram oči i pružam ruke zazivajući Te nježno i tiho, ili pak snažno zahitjevam da se pobuniš protiv željeznih okova koji Te vezuju za zemlju.«

KRŠNA

Tako su stvari tekle, i još uvijek tako teku u kršćanskome svijetu. Ali, mogli bismo se nadati da se u golemim brahmanskim, buddhističkim i konfucijanskim svjetovima ova nova znanstvena predrasuda neće ustoličiti, i da će Kinezi, Japanci i Hindui, nakon što im se oči jednom otvore u vezi s religijskom obmanom koja je opravdavala nasilje, izravno napredovati do priznavanja zakona ljubavi, koji su toliko silno naglašavali veliki učitelji Istoka. Ali znanstvena predrasuda koja je zamijenila religijsku prihvaćena je i sve se čvršće ukorjenjuje na Istoku.

U svom tjedniku vi ste objavili krilaticu koja bi imala rukovoditi djelovanjem vašeg naroda: »Otpor agresiji nije samo opravdan, već je nuždan, nepružanje otpora vrijeđa altruizam i egoizam«.

A ljubav je jedini put kojim se čovječanstvo može izbaviti iz svih zala i ona je jedini način da se vaš narod oslobodi ropstva. U davna vremena među vašim je narodom osobitom snagom i jasnoćom isticana ljubav kao religijski temelj ljudskom životu. Ljubav i otpor nasiljem prema onima koji nam nanose zlo toliko su međusobno u suprotnosti da ovo drugo u potpunosti uništava značenje i smisao pojma ljubavi. I što iz toga proizlazi? Laka srca, u dvadesetom stoljeću, vi, pripadnici religioznoga naroda, opovrgavate njegov zakon, osjećajući se znanošću prosvijetljeni i time opunomoćeni, ponavljate (nemojte to shvatiti kao uvredu) zapanjujuću glupost koju su vam usadili poklonici primjene sile — neprijatelji istine, prvotno sluge teologije, a onda znanosti — vaši evropski učitelji.

Tvrdite da su Englezi porobili vaš narod i drže ga u podčinjenosti jer narod nije bio dovoljno odlučan u otporu i nije se silom suprostavio sili.

Ali upravo je obrnuto! Ako su Englezi porobili indijski narod, to je zato što je taj narod priznavao i priznaje silu kao temeljno načelo društvenoga po-

retka. U skladu s tim načelom pokoravao se svojim sitnim radžama i u njihovo je ime zatirao samoga sebe, borio se s Evropljanima, Englezima i sada se ponovno pokušava protiv njih boriti.

Trgovačaka tvrtka zavladała je narodom od dvije stotine milijuna ljudi! Recite to bilo kojem čovjeku bez predrasuda i on to neće moći shvatiti! Što to znači da je trideset tisuća ljudi, koji nisu neki atleti, već prilično slabi, obični ljudi, pokorilo dvjesto milijuna snažnih, razumnih, sposobnih i slobodoljubivih ljudi? Zar ti brojevi ne kazuju da zapravo nisu Englezi pokorili Indijce, već da su Indijci sami sebe podveli u ropstvo?

Kada se Indijci žale da su ih Englezi zarobili, to je kao da se pijanci žale da su ih zarobili trgovci pićem koji stanuju među njima. Recite im da bi mogli prestati piti, a oni će vam odgovoriti da su se toliko priviknuli na piće da ne mogu apstinirati i da trebaju alkohol kako bi imali snage. Zar nije ista stvar s milijunima ljudi koji se pokoravaju malome broju pripadnika vlastitoga ili nekoga drugog naroda?

Ako je indijski narod pokorila sila, to je samo zato što on živi i živio je po sili, i ne prihvaća vječni zakon ljubavi, rođenjem dan čovječanstvu.

»Sažaljenja je dostojan i glup čovjek koji traga za nečim što već ima, ne znajući da to ima. Da, jadan je i glup onaj tko ne poznaje blaženstvo koje ga okružuje i koje sam mu podario.«

KRŠNA

Kada ljudi budu živjeli u skladu sa zakonom ljubavi koji je njihovim srcima prirodan i još im je i riječju obznanjen, sa zakonom koji isključuje svaki otpor nasiljem, a time i svako sudjelovanje u nasilju, čim počnu tako živjeti, neće više biti moguće da stotinjak ljudi porobi milijune, već ni milijuni neće moći porobiti ni jednu jedinu osobu. Ne suprostavljajte se onome tko čini zlo i ne sudjelujte u zlu, bilo u onome koje se čini administrativnim kanalima, sudovima ili prikupljanjem poreza, a iznad svega u služenju vojsci — i nitko vas na svijetu neće moći učiniti svojim robom.

VI

O, Ti što sjediš u uzama i stalno tragaš i vapiš za slobodom, tragaš samo za ljubavlju. Ljubav je mir, i to mir koji pruža savršeno zadovoljstvo. Ja sam ključ koji otvara dveri rijetko otkrivane zemlje u kojoj ćeš naći samo zadovoljstvo.«

KRŠNA

Ono što se sada događa narodima Istoka i Zapada slično je onome što se događa osobi kada prelazi iz djetinjstva u mladenačku dob, i iz mladosti u zrelost. Čovjek gubi ono što je do tada rukovodilo njegovim životom i živi neusmjeren, ne pronalazeći još nova mjerila primjerena svojoj dobi, pa izmišlja sve moguće poslove, brige, prepreke i zaborave da bi skrenuo svoju pažnju sa bijede i besmisla svojega života. Takvo stanje može dugo potrajati.

Kada neka osoba prelazi iz jednoga razdoblja života u drugo, nastupa trenutak nakon kojega više ne može nastaviti s besmislenim aktivnostima i uzbuđenjima, nego mora shvatiti da, iako je prerasla ono što je prije bilo njezina

vodilja, to ne znači da mora živjeti bez ikakve razumne usmjerenosti već da mora za samoga sebe uobličiti neko shvaćanje života u skladu sa svojom dobi i, dokučivši ga, rukovoditi se njime. Ista se stvar mora desiti i u razvoju čovječanstva. Ja vjerujem da je sada nastupio trenutak za to — ne u smislu da je 1908. upravo neka ključna godina, već da u novije vrijeme proturječnost na kojoj se osniva čovjekov život izaziva izuzetan stupanj napetosti: s jedne strane postoji svijest o blagotvornosti zakona ljubavi, a s druge postoji životni poređak koji je stoljećima uvjetovao isprazan, tjeskoban, nemiran i tegoban način života, u suprotnosti sa zakonom ljubavi i sazdan na primjeni sile. S tome se proturječnošću moramo suočiti, i njezino razrješenje neće pogodovati preživjelome zakonu sile, već istini koja je živjela u srcima ljudi od davnih davnina: istina da je zakon ljubavi u skladu s prirodom ljudi.

No, ljudi tu istinu mogu shvatiti u punoj mjeri tek kada se potpuno oslobode svih religijskih i znanstvenih predrasuda i svih krivih tumačenja koja iz njih proizlaze, kao i sofistickih smicalica koje su stoljećima ometale shvaćanje istine.

Da bi se spasio brod koji tone, potrebno je odbaciti balast koji bi, iako je prije bio potreban, sada uzrokovao potonuće broda. Isto je tako i sa znanstvenom predrasudom koja od čovječanstva skriva istinu o mogućem blagostanju. Da bi ljudi prihvatili istinu — ne onako površno kao u djetinjstvu, ni na jednostran i izokrenut način kako im je predstavljaju njihovi vjerski i znanstveni učitelji, već da bi je prihvatili kao svoj najviši zakon, bitno je da se ona potpuno oslobodi svih predrasuda (i pseudoreligijskih i pseudoznanstvenih) koje je još uvijek zakrivaju; nije dovoljan onako djelomičan, bojažljiv pokušaj koji uzima u obzir predanja prekaljena vjekovima, te navike naroda, nije dovoljno ono što je na religijskom području učinio Guru Nanak, osnivač sekte Sikha, a u kršćanskom svijetu Luther i drugi slični reformatori; potrebno je temeljito čišćenje religijske svijesti od svih drevnih religijskih i suvremenih znanstvenih predrasuda.

Kada bi se samo ljudi oslobodili svojih vjerovanja u sve vrste Ormuzda, Brahmana, Sabbaotha i njihovih utjelovljenja poput Kršne i Krista, od vjerovanja da se bogovi miješaju u izvanjska, ovosvjetska zbivanja, a iznad svega, kada bi se oslobodili vjerovanja u nepogrešivost raznih Veda, Biblija, Tripitaka, Kurana i sličnih, a isto tako i slijepoga vjerovanja u različita znanstvena učenja o beskrajno sitnim atomima i beskrajno velikim i beskrajno udaljenim svjetovima, njihovu kretanju i porijeklu, kao i vjere u nepogrešivost znanstvenih zakona kojima se čovječanstvo sada podvrgava: povijesnih zakonitosti, ekonomskih zakona, zakona za opstanak itd., kada bi se ljudi oslobodili strašne gomile ispraznih vježbi svojih nižih sposobnosti uma i pamćenja zvanih »znanosti«, i bezbrojnih razdioba svih vrsta povijesti i antropologija, homiletika, bakteriologija, prava, kozmografija i strategija — koje imaju čitavu legiju imena — i oslobodili se svega opasnog i zaglupljujućeg balasta — sam bi po sebi postao jasan i obvezan za svakoga jedinstavan zakon ljubavi, urođen čovjeku, svakom dostupan, rješenje svih pitanja i dvojbi.

VII

»Djeco, pogledajte cvjetove do svojih stopala, nemojte ih gaziti. Gledajte ljubav u sebi i ne odbacujte je.«

KRŠNA

»Postoji viši razlog koji nadilazi sve ljudske misli. Daleko je i blizu. Prožima sve svjetove, a u isto je vrijeme više od njih.

Čovjek koji vidi da su sve stvari sadržane u višem duhu ne može prezirati nijedno stvorenje.

Za onoga kome su sva duhovna bića jednaka onome najvišem, za njega nema obmane ni boli.

Oni koji nemaju znanja i predaju se pukim religijskim obredima u dubokoj su tami, no oni koji se bave neplodnim meditacijama još su u većoj tami.«

UPANIŠADE, iz VEDA

Doista, u naše je vrijeme potrebno raščistiti sve te stvari da bi čovječanstvo izbjeglo nedaće koje je sebi namaknulo, a koje su dosegle krajnji stupanj. Bilo da se Indijac nastoji osloboditi jarma Engleza ili bilo koga drugoga, on se bori protiv silnika iz vlastitoga ili stranoga naroda; bilo da je to crnac koji se brani od sjevernih Amerikanaca, ili pruske, ruske ili turske vlade, ili bilo koji čovjek koji želi najveće blagostanje samome sebi i svim ljudima — njima nisu potrebna objašnjenja ni opravdanja starih religijskih predrasuda kako su ih uobličili vaš Vivekanande, Baba-Bharatiji i drugi, ili velik broj sličnih kršćanskih interpretatora i izlagača priče koja nikome nije potrebna, kao ni bezbrojne znanstvene teorije o stvarima koje nisu samo nepotrebne, nego čak uglavnom štetne. (Na duhovnome području ništa nije neutralno: ono što nije korisno, štetno je.)

Ni Indijcima, kao ni Englezima, ni Francuzima, ni Njemcima, ni Rusima ne trebaju ustavi ni revolucije, ni sve moguće vrste konferencija, kongresa, ni brojna genijalna pomagala za navigaciju podmornicama ili zrakoplovima, ni moćni eksplozivi, ni sve moguće lagode koje uvećavaju uživanje bogatih vladajućih klasa, ni nove škole i sveučilišta s bezbrojnim znanstvenim ograncima, ni porast broja papira i knjiga, ni gramofoni ni kina, ni one djetinjaste i uglavnom iskvarene gluposti što se nazivaju umjetnost — potrebno je samo jedno: spoznaja jednostavne i jasne istine što ima svoje mjesto u duši koja nije zaglupljena religijskim i znanstvenim predrasadama — Istine da za naš život važi jedan Zakon — zakon ljubavi, koji donosi najvišu sreću svakome pojedincu, kao i cijelome čovječanstvu. Oslobodite svoje umove od onih monumentalnih gluposti koje ste prerasli, a koje vam sprečavaju tu spoznaju, i istina će odjednom izniknuti iznad pseudoreligijskoga besmisla koji ju je zapretao, nesumnjiva, vječna istina, urođena čovjeku, jedinstvena i uvijek ista u svim velikim religijama svijeta. Ona će u pogodnome trenutku niknuti i izboriti sebi put do općega priznanja, dok će besmisao koji ju je zakrivao nestati sam od sebe, a s njime i sva zla od kojih čovječanstvo sada pati.

»Djeco, gledajte gore svojim pročišćenim očima i otkrit će vam se svijet Radosi i Ljubavi, razuman svijet koji je stvorila Moja mudrost, jedini stvaran svijet. Tada ćete znati što je ljubav učinila od vas, što vam je ljubav zavještala, što ljubav zahtijeva od vas.«

KRŠNA

Jasna Poljana,
14. prosinca 1908.